

Research Paper

A Meta-analysis of Studies in the Field of Informal Settlement in Iran

Fatemeh Allahgholitaber Nesheli¹ , Isa Piri^{*2} , Gholamhasan Jafari³ , Amer Nikpour⁴ , Maryam Haji Zadeh⁵

¹ Ph.D. Candidate of Geography and Urban Planning, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zanjan, Zanjan, Iran.

² Assistant Professor of Geography and Urban Planning, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zanjan, Zanjan, Iran.

³ Associate Professor of Geography and Urban Planning, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zanjan, Zanjan, Iran.

⁴ Associate Professor of Geography and Urban Planning, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.

⁵ Assistant Professor of Geography and Urban Planning, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zanjan, Zanjan, Iran.

10.22080/USFS.2023.24744.2345

Received:

March 15, 2023

Accepted:

June 7, 2023

Available online:

November 29, 2023

Keywords:

Urban planning, marginalization, meta-analysis.

Abstract

The existence of various facilities and infrastructures in the cities has caused many villagers to leave their places of residence and migrate to cities. This is while the high price of land and housing forces the newly arrived immigrants to build shelters on the outskirts of the cities, away from the eyes of the authorities and without obtaining permission from the trustees, which consequently causes many problems for the authorities in the field of services as well as the marginalized people. This research is based on the meta-analysis method, which is a systematic way to achieve these goals with the statistical analysis of quantitative findings from studies related to a research problem and aims to identify and categorize research articles written in the field of marginalization in geographical scientific research journals. Therefore, after searching and identifying the articles that have directly addressed the mentioned topic in recent years, understanding their approaches and nature, to examine the structure of the articles, including methodology, indicators, sampling, data collection, and analysis methods, the present study analyzed the positive and negative aspects of the obtained results. In the framework of this method, at first, the word informal settlement and other words close to it in terms of meaning, such as shacks, marginalization, and illegal settlements, were searched in Persian libraries, centers, and academic banks, and the most relevant studies were selected for research purposes. The inclusion criteria of the studies included conducting research in Iran, publishing the study in the Persian language, and their full text. The results of the research indicate that all the articles were a type of theory testing and did not lead to theory building. Although some studies have presented very good and new models and suggestions, according to the nature of the research, they cannot be classified as fundamental and theory-building studies.

*Corresponding Author: Isa Piri

Address: Assistant Professor of Geography and Urban Planning, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zanjan, Zanjan, Iran.

Email: Isapiri@znu.ac.ir

Extended Abstract

1. Introduction

Currently, the greatest urban growth occurs in developing countries, where the average annual population is four times higher than in developed countries. Urban problems, of course, are not only due to the growth of urban population, and other reasons can be put forward, such as sometimes wrong and misleading policies in these countries and uncontrolled expansion of cities, which makes urban management unable to adequately fulfill the demands of the growing population, resulting in the emergence of informal settlements and slums in these countries. According to statistics announced by World Organizations, on average, one out of every seven people on the planet is a marginalized person, which is one person for every three people in developing countries.

In Iran, unofficial accommodation was established for the first time after World War II, and its spectacular growth dates back to the mid-1940s, parallel to the expansion of urban facilities, the increase in oil revenue, the prosperity of cities, land reform, agricultural mechanization, and the lack of attention to fundamental transformations in the agricultural sector. This urban problem is not just a physical problem and is caused by major structural factors at national and regional levels.

2. Research Methodology

Although meta-analysis is usually considered a part of quantitative methods, it can also be applied in qualitative approaches. The meta-analysis, with a cumulative view of the results of research activities, tries to provide a general image of research in various fields, allowing the researchers to combine data from several

studies and reach more comprehensive results. Unlike quantitative meta-analysis, qualitative meta-analysis has an inferential aspect and integrates the results of different studies in one field by using statistical methods; it mostly uses more descriptive statistics, and determining frequency, frequency percentage, and cumulative abundance is one of the most important elements of this analysis. In general, qualitative meta-analysis is used more in studies where some of the resources have been conducted using qualitative methods or when descriptive aspects are considered more than the analytical dimensions.

3. Research Findings

To review and analyze the conducted studies, all research written in the field of informal accommodation in geographical journals until the autumn of 1400 were collected and analyzed (96 articles). Examining the distribution and scope of informal accommodation in the country and the province indicate that the articles that have been carried out on a case-by-case basis were the most frequent in the provinces of Tehran, Khuzestan, and Zanjan, respectively.

4. Conclusion

The review of studies conducted in the field of marginalization shows that most researchers believe that marginalization and informal settlement in Iran, in its origin and then expansion, was affected by the entry of oil capital and especially prosperity. The oil fields were in the 1330s and 1340s. One of the most important parts of meta-analysis studies is the use of statistical results of research and the collection of results in a comprehensive and integrated way. The review of all research articles in the field of marginalization published in scientific

research journals until 1400 highlighted the overall situation of the content and method of studies in this field. The results of the present study can be called a kind of analysis and can be distinguished from studies in this field.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

The authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work

Conflict of Interest

The authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

The authors appreciate all the scientific consultants in this study.

علمی پژوهشی

فراتحلیلی بر پژوهش‌های حوزه‌ی اسکان غیررسمی در ایران

فاطمه الهقلى تبار نشلى^۱، عیسی پیری^{۲*}، غلامحسن جعفری^۳، عامر نیک پور^۴، مریم حاجی زاده^۵

- ۱ دانشجوی دکترای گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.
- ۲ استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.
- ۳ دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.
- ۴ دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.
- ۵ استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.

doi 10.22080/USFS.2023.24744.2345

چکیده

وجود امکانات و زیرساخت‌های مختلف در شهرها موجب شده است تا بسیاری از روستاییان محل زندگی خود را ترک و به شهرها مهاجرت کنند. این درحالی است که گرانی قیمت زمین و مسکن مهاجران تازه‌وارد را مجبور می‌کند تا به دور از چشم مسؤولان و بدون اخذ مجوز از دستگاه‌های متولی، به ساخت سرپناه در حاشیه شهرها اقدام کنند که به تبع آن مشکلات زیادی را برای مسؤولان در زمینه خدمات‌رسانی و همچنین برای حاشیه‌نشینان به وجود می‌آورد. این پژوهش با روش فراتحلیل (روشی سیستماتیک برای نیل به این اهداف با تحلیل آماری یافته‌های کمی حاصل از مطالعات مربوط به یک مسأله پژوهشی است (و با هدف شناسایی و دسته‌بندی مقالات پژوهشی نوشته‌شده در حوزه حاشیه‌نشینی در مجلات علمی- پژوهشی در داخل ایران نگارش شده است؛ به طوری که پس از جست‌وجو و شناسایی مقالاتی که طی سال‌های اخیر مستقیماً به موضوع یادشده پرداخته‌اند، بافهم رویکردها و ماهیت آن‌ها، به بررسی ساختار مقالات شامل روش‌شناسی، شاخص‌ها، نمونه‌گیری، روش‌های جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها و نتایج به‌دست‌آمده پرداختیم تا جنبه‌های مثبت و منفی را واکاوی کنیم. در چهارچوب این روش، در ابتدا واژه اسکان غیررسمی و سایر واژگان نزدیک به آن از نظر معنایی مانند آلونک‌نشینی، حاشیه‌نشینی و سکونتگاه‌های غیرقانونی در کتابخانه‌ها، مراکز و بانک‌های علمی فارسی مورد جست‌وجو قرار گرفتند و مرتبط‌ترین مطالعات با اهداف تحقیق انتخاب شدند. معیارهای ورود مطالعات شامل انجام پژوهش در کشور ایران، انتشار مطالعه به زبان فارسی و تمام متن بودن آن‌ها بود. نتیجه پژوهش‌ها حاکی از آن است که همه مقالات نوعی نظریه‌آزمایی بوده و منجر به نظریه‌سازی نشده است. هرچند که برخی از پژوهش‌ها، الگوها و پیشنهادهای بسیار خوب و تازه‌ای را ارائه داده‌اند، با توجه به ماهیت پژوهش‌ها نمی‌توان آن‌ها را در رده پژوهش‌های بنیادی و نظریه‌ساز قرار داد.

تاریخ دریافت:

۲۴ اسفند ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش:

۱۷ اردیبهشت ۱۴۰۲

تاریخ انتشار:

۸ آذر ۱۴۰۲

کلیدواژه‌ها:

برنامه‌ریزی شهری، حاشیه‌نشینی فراتحلیل، ایران.

* نویسنده مسئول: عیسی پیری

آدرس: استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده

علوم انسانی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران

** این مقاله مستخرج از رساله دکتری نویسنده اول است.

۱ مقدمه

جمعیت شهری دنیا در زاغه‌ها زندگی می‌کنند و این رقم به سرعت در حال افزایش است. بنابر اعلام سازمان «گزارش شهرهای دنیا» در سال ۲۰۱۶، تعداد زاغه‌نشینان کشورهای در حال توسعه از ۶۸۹ میلیون نفر در سال ۱۹۹۰ به ۸۸۰ میلیون نفر در سال ۲۰۱۴ رسیده است. بنابر آمارهای سازمان ملل، دفتر اسکان غیررسمی، ۲۴ درصد از کل جمعیت شهری کشورهای جهان سوم در سکونتگاه‌های غیررسمی زندگی می‌کنند. سازمان ملل متحد، حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی را به عنوان چالش اصلی هزاره سوم معرفی نموده است. جمعیت ۹۹۳ میلیون نفر حال حاضر مقیم در سکونتگاه‌های غیررسمی، به دو میلیارد نفر در سال ۲۰۲۰ خواهد رسید (اسپیک و تپیل، ۲۰۱۶).

منشأ پدیده حاشیه‌نشینی در اصل سیاست‌های توسعه‌ای نظام سلطه جهانی است. این نظام برای تضمین مدیریت سرمایه‌گذاری‌های خود در کشورهای جهان سوم به یک دستگاه مدیریت متمرکز در این کشورها متکی است. مدیریت متمرکز سازوکارهای متمرکز برای اعمال مدیریت خود ایجاد می‌کند و به این ترتیب امکانات کشور به صورت متمرکز توزیع می‌شود. این تمرکزگرائی در توزیع امکانات موجب انباشته شدن ثروت در دست عده‌ای و بی‌کلاه ماندن سر عده‌ای دیگر می‌شود. در شهرها محلات اعیان‌نشین و محلات فقیرنشین شکل می‌گیرد و به این ترتیب کاخ‌نشینی و کوخ‌نشینی ایجاد می‌شود. مهاجرت و جمعیت همیشه به سوی نقاطی است که در آنجا امکانات وجود دارد. توزیع تمرکزگرای امکانات، جمعیت را هم به سمت خود می‌کشاند که سرریز آن پدیده حاشیه‌نشینی است (زاهد زاهدانی، ۲۰۲۱).

تاریخچه حاشیه‌نشینی در جهان به نوعی به انقلاب صنعتی و به تبع آن به رشد شهرها گره خورده است. این پدیده چه در کشورهای

از قرن بیست و یکم به عنوان قرن شهری یاد می‌شود. در سال ۲۰۱۸ حدود ۵۵ درصد از جمعیت جهان در مناطق شهری ساکن بودند و پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۵۰، این جمعیت (شهری) به ۶۸ درصد برسد (سازمان ملل^۱، ۲۰۱۹). در حال حاضر بیشترین رشد شهری در کشورهای در حال توسعه رخ می‌دهد، جایی که میانگین سالانه افزایش جمعیت چهار برابر بیشتر از کشورهای توسعه‌یافته است (گوسون و تایون، ۲۰۲۰)؛ البته مشکلات شهری تنها به دلیل رشد جمعیت شهری نیست و می‌توان دلایل دیگری از جمله سیاست‌های بعضاً اشتباه و گمراه‌کننده در این کشورها و گسترش کنترل‌نشده شهرها را مطرح کرد (بایی^۲ و همکاران، ۲۰۲۰) که موجب می‌شود مدیریت شهری قادر به تحقق کافی خواسته‌های جمعیت روبه‌رشد خود نباشد و نتیجه آن ظهور سکونتگاه‌های غیررسمی و زاغه‌ها در این کشورهاست (ماهابیر و همکاران، ۲۰۱۶)؛ اسکان بشر سازمان ملل، ۲۰۰۵). براساس آماري که سازمان‌های جهانی اعلام کرده‌اند، در حال حاضر به‌طور متوسط از هر هفت نفر جمعیت کره زمین یک نفر حاشیه‌نشین است که این آمار در کشورهای در حال توسعه یک نفر به ازای هر سه نفر را نشان می‌دهد (افسری^۴ و همکاران، ۲۰۱۸).

رابرت ای. پارک برای نخستین بار از اصطلاح حاشیه‌نشینی در مقاله خود با عنوان مهاجرت بشر و انسان حاشیه‌نشین استفاده کرد. پارک بیان می‌کند که حاشیه‌نشین فردی است که از لحاظ فرهنگی انسانی دورگه است که صمیمانه در زندگی فرهنگی دو جمعیت متمایز زندگی می‌کند و با هردوی آن‌ها شریک است، مایل نیست از گذشته خود بگوید و هنوز همه ابعاد جامعه میزبان را نپذیرفته است (پارک^۵، ۱۹۳۷). تقریباً یک‌چهارم

⁴ Park, Robert.

⁶ Speak and Tipple

⁷ Zahed zahedani

¹ United Nations

² Bai

³ Mahabir et al

⁴ Afsari

مناسبی برای ریشه‌کن کردن این مسأله ارائه نمود. شکل‌گیری این پدیده مسائل متعددی را با خود به همراه دارد که فقط محدود به مناطق حاشیه‌نشین نمی‌شود و حتی کل یک شهر را متأثر می‌سازد، به طوری که پیامد آن بروز انواع ناهنجاری‌ها در زمینه شهرنشینی است. اشتغال افراد حاشیه‌نشین در مشاغل غیررسمی و کاذب، وجود ساخت‌وسازهای غیرمجاز، عدم توانایی شهرداری‌ها برای ارائه خدمات مناسب در این مناطق، آلودگی محیط زیست، اثرات نامطلوب فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی این مناطق بر کل سیستم شهری، چه بر روی ساکنان آن مناطق و چه بر روی دیگر افراد ساکن در شهرهای بزرگ است (رضایی و کمانداری^۵، ۲۰۱۴). در واقع این مشکل شهری فقط مسأله‌ای کالبدی و فیزیکی نبوده است و از عوامل کلان ساختاری در سطوح ملی و منطقه‌ای ناشی می‌شود (نجفی کانی و حمیدی فیروزجایی^۶، ۲۰۲۱).

از این رهگذر پژوهش حاضر با هدف شناسایی و دسته‌بندی پژوهش‌های نگارش‌شده در حوزه اسکان غیررسمی در مقالات علمی-پژوهشی صورت گرفته است؛ به طوری که پس از جست‌وجو و شناسایی مقالاتی که طی سال‌های اخیر مستقیماً به موضوع یادشده پرداخته‌اند، با فهم رویکردها و ماهیت آن‌ها، به بررسی ساختار مقالات شامل روش‌شناسی (شاخص‌ها، نمونه‌گیری، روش‌های جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها) و نتایج به دست آمده خواهیم پرداخت تا جنبه‌های منفی نیز واکاوی شود. بدین ترتیب و در راستای نیل به هدف بالا، پژوهش حاضر سؤال زیر را مورد نظر خود قرار خواهد داد و در فرایند پژوهش در پی پاسخگویی به آن‌ها بر خواهد آمد.

مقالات علمی داخلی منتشرشده در حوزه اسکان غیررسمی از نظر روش‌شناسی و نتایج کسب‌شده چه ویژگی‌هایی دارند؟

توسعه‌یافته و چه در کشورهای درحال توسعه، مستقیماً متأثر از نحوه صنعتی شدن شهرها بوده است (سهراب‌زاده و رضوانی^۱، ۲۰۲۱) در کشور ایران اسکان غیررسمی برای اولین بار پس از جنگ جهانی دوم پا به عرصه نهاد و رشد خیره‌کننده آن به واسطه دهه ۱۳۴۰ باز می‌گردد که مقارن با گسترش تأسیسات شهری، افزایش درآمد حاصل از نفت و رونق شهرها، اصلاحات ارضی و مکانیزاسیون کشاورزی و بی‌توجهی به دگرگونی‌های اساسی در بخش کشاورزی بود (ارژنگی مستعلی بیگلوی^۲، ۲۰۲۱). رشد شتابان شهرنشینی و شکل‌گیری مناطق حاشیه‌نشین در نیم قرن اخیر در این کشور قابل توجه بوده است. بر همین مبنا، جمعیت شهری کشور از ۳۱ درصد در سال ۱۳۳۵ به ۷۴ درصد در سال ۱۳۹۵ رسید و به دنبال آن جمعیت روستانشین کشور از ۶۸ درصد در سال ۱۳۳۵ به ۲۶ درصد در سال ۱۳۹۵ کاهش یافت (بهمنی^۳ و همکاران، ۲۰۱۹). مرکز آمار ایران با انتشار نتایج تفصیلی سرشماری نفوس و مسکن سال ۹۵، آمار رسمی از تعداد خانوارهای ساکن در زاغه‌ها را اعلام کرد. آمارهای منتشرشده نشان می‌دهد در سال ۹۵ معادل ۱۰۰ هزار و ۷۱۴ خانوار در چادر، کپر، آلونک زاغه یا موارد مشابه زندگی می‌کردند که این میزان برابر با ۴ درصد از کل خانوارهای ساکن در کشور است؛ براساس سرشماری سال ۹۵ تعداد خانوارهای کل کشور ۲۴ میلیون و ۱۶۹ هزار و ۵۲۵ خانوار بوده است. همچنین آمارها نشان می‌دهد ۴۲۸ هزار و ۹۱۳ خانوار نیز در سایر سکونتگاه‌های غیر از واحدهای مسکونی آپارتمانی، غیرآپارتمانی، چادر، کپر، آلونک زاغه یا موارد مشابه سکونت دارند که این میزان نیز معادل ۱/۹ درصد از خانوارهای کل کشور است (مرکز آمار ایران^۴، ۲۰۱۶). هم‌اکنون شاهد گسترش مناطق حاشیه‌نشین در شهرهای بزرگ کشور هستیم که برای حل این مشکل باید به ریشه‌یابی آن پرداخت و با بررسی علل و چگونگی شکل‌گیری آن، راهکار

⁴ Statistical Center of Iran

⁵ Rezai and Kamandari

⁶ Najafi kani&Hamidi firozjai

¹ Sohrabzadeh and Rezvani

² Arzhangi mustali biglo

³ Bahmani

۲ مبانی نظری

سکونتگاه‌های غیررسمی به‌عنوان شهرهای سایه، بعد از شروع انقلاب صنعتی و به وجود آمدن بازتوزیع جغرافیایی جمعیت، در اروپا، شکل گرفت. سپس آرام‌آرام در کشورهای درحال توسعه پس از شروع فرایند صنعتی شدن و نوسازی به‌عنوان ویژگی اصلی اکثر شهرهای چین کشورهایی نمود پیدا کرد (حسینی^۱ و همکاران، ۲۰۲۰). ظهور این سکونتگاه‌ها یکی از آشکارترین چالش‌ها در دنیای پرسرعت است که همچنان جنبه منفی و شهرنشینی شتابان را نشان می‌دهد (نیوا و تاکا،^۲ ۲۰۱۹). اسکان غیررسمی یا حاشیه‌نشینی اجتماعی هستند که با نام‌های دیگری مانند آلونک‌نشینی، زاغه‌نشینی، حلب‌شهر، حلبی‌آباد، سکونتگاه بدون کنترل خودمختار، خودبه‌خودی، بی‌ضابطه یا نامتعارف، یا مانند Informal Settlements در زبان انگلیسی، Bidonville در زبان فرانسه و مانند آن‌ها نامیده می‌شود. مناطق اسکان غیررسمی به مکان‌هایی اطلاق می‌شود که با تجمعی از اقشار کم‌درآمد و در بیشتر موارد با مشاغل غیررسمی و شیوه‌ای از شهرنشینی ناپایدار همراه هستند که این ویژگی‌ها در بسیاری از موارد، زمینه‌ساز برخی آسیب‌های اجتماعی به شمار می‌روند (کیانی سلمی^۳ و همکاران، ۲۰۲۰).

در کمیسیون بررسی مسائل حاشیه‌نشینی شهری در سازمان برنامه و بودجه، تعریف زیر برای پدیده حاشیه‌نشینی ارائه شده است: خانوارها و افرادی که در محدوده اقتصادی و اجتماعی شهر ساکن هستند، ولی جذب اقتصاد و اجتماع شهری نشده‌اند و در حاشیه فعالیت‌های زندگی مردم شهرنشین قرار گرفته‌اند (اسکوئی ارس و حکیمی^۴، ۲۰۲۱). واژه سکونتگاه غیررسمی، اولین بار در نوشته‌های آبرام و تورنر و به‌ویژه پس از کنفرانس مسکن و نکوور

کانادا در سال ۱۹۳۰ رایج شد. با تعریف این واژه، روش‌های مقابله‌ای و دشمنی‌جویانه به این سکونتگاه‌ها به روش‌های حمایت از آن‌ها تغییر یافت. این سکونتگاه‌ها شیوه سکونت ناپایداری هستند که در نتیجه پاسخ خودجوش اقشار کم‌درآمد شهری به تأمین سرپناه، خارج از بازار رسمی زمین و مسکن شکل گرفته‌اند و در واقع راه حل تأمین سرپناه سال فقرا با یک قیمت معقول است (حبیبی و گرامی،^۵ ۱۳۹۷). سکونتگاه‌های غیررسمی براساس تعریف سازمان ملل متحد به سکونتگاه‌هایی اطلاق می‌شوند که در آن‌ها واحدهایی از مسکن ساخته شده است که ساکنان ادعای حقوقی در قبال آن ندارند یا به‌طور غیرقانونی اشغال شدند یا سکونتگاه‌ها و مناطقی که با برنامه‌ریزی‌ها و آیین‌نامه‌های موجود، غیرمجاز خوانده می‌شوند (سازمان بهداشت جهانی^۶، ۱۹۹۹).

پدیده اسکان غیررسمی در شکل موجود خود ناشی از رویکردهای نادرست برنامه‌ریزی فضایی و مسکن به مقوله اسکان کم‌درآمدها و در عمل شهروند به حساب نیاوردن آن‌ها بوده است. ساماندهی شرایط نابسامان حاشیه شهرها به مثابه بخش قابل توجهی از جامعه انسانی، به عزم و اراده ملی، دیدگاهی هم‌سونگر، باورهای عمومی و بسیج همگانی نیازمند است (غضنفرپور^۷، ۲۰۱۲).

دیدگاه‌ها در حوزه اسکان غیررسمی:

در تبیین علل شکل‌گیری پدیده اسکان غیررسمی، مکاتب و اندیشمندان بسیاری به ارائه دیدگاه‌هایشان پرداخته‌اند که در ادامه به آن‌ها اشاره می‌شود:

• دیدگاه لیبرال:

از مهم‌ترین چهره‌های دیدگاه لیبرالی، جان اف ترنر است که با مقاله مشهور خود با عنوان

⁵ Habibi and Gerami

⁶ WHO

⁷ Ghazanfarpor

¹ Hosseiny

² Niva & Taka

³ Kiani selmi

⁴ Oakoi aras and Hakimi

• دیدگاه جامعه‌گرایان جدید

از دیدگاه اندیشمندان مکتب جامعه‌گرا و جامعه‌گرایان جدید، اسکان غیررسمی و پیدایش گروه‌های حاشیه‌ای در جوامع شهری کشورهای در حال توسعه ناشی از عملکرد رون طبیعی تضاد میان کار و سرمایه است و پیامدهای قهری عملکرد قوانین حاکم بر نظام سرمایه‌داری یعنی تمرکز و انباشت سرمایه، رشد ناموزون اقتصادی و بروز تضادهای اجتماعی (تضاد اراضی بین دهقانان زمین‌دار و بی‌زمین، تضاد بین زندگی شهری و روستایی، تضاد طبقاتی و نظایر این‌ها) است و بنابراین، در جریان تحولات ناهم‌بند جامعه سرمایه‌داری، بروز تضادها و مشکلات اجتماعی از جمله پیدایش اسکان غیررسمی در شهرهای بزرگ اجتناب‌ناپذیر است (حاجی-یوسفی، ۲۰۰۳، ۵).

۲.۱ اسکان غیررسمی در ایران

تا سال ۱۳۲۰، اقتصاد شهر و روستا، نسبتاً توازن داشت، شروع حرکت‌های مهاجرتی و آغاز توسعه شهرنشینی معاصر ایران مقارن سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۳ است. مهاجرت روستایی در این دوره (دهه ۲۰ و ۳۰) الزاماً به‌سوی شهرها نبود. کشاورز از روستایی به روستایی دیگر سفر و با همیاری و مشارکت کشاورزان محلی کار می‌کرد و با محیط اجتماعی جدیدی که همانند محیط زندگی او در محیط زادگاهش بود، آشنایی داشت و به‌علاوه مهاجرت فصلی و موقت بود نه دائمی. نخستین زاغه‌نشین‌ها در این زمان (سال‌های ۲۰ و ۲۵) در جنوب شهر تهران و در ویرانه‌های سابق کوره‌های آجرپزی جنوب شهر پا گرفتند که بر اثر گسترش محدوده شهری به نزدیکی شهر ری انتقال یافته و گودها و زاغه‌های جنوب شهر نامیده می‌شدند. کسانی که در این زاغه‌ها و گودها زندگی می‌کردند هم تهی‌دستان

«سکونتگاه‌های شهری کنترل‌شده» به مطالعه سکونتگاه‌های غیررسمی جهان سوم، به‌ویژه آمریکای لاتین و جنوب شرقی آسیا پرداخته است. از این رو مهم‌ترین توصیه ترنر از جنبه سیاستگذاری آن بود که دولت‌ها باید به خودیاری فقرا کمک کنند تا آن‌ها بتوانند شرایط خود را بهبود بخشند (گیلبرت^۱ و همکاران، ۱۹۹۵). دیدگاه لیبرال با حقیقت (چرایی پیدایش سکونتگاه‌های غیررسمی) درگیر نمی‌شود و واقعیت موجود پیدایش و گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی را از تبعات نظام جهانی موجود که در مجموع مورد قبول است، می‌انگارد، لذا به راه‌حل‌هایی در سطوح مختلف بسنده می‌کند (پیران^۲، ۱۹۸۸).

• دیدگاه اقتصاد سیاسی فضا

برخلاف دیدگاه لیبرالی، اقتصاد سیاسی فضا به علل پیدایش سکونتگاه‌های مختلف می‌پردازد و می‌کوشد با ریشه مسئله درگیر شود. این دیدگاه، تک شهری در نظام شهری و ناهمگونی این نظام را تماماً به عوامل بیرونی (امپریالیسم) نسبت می‌دهد و حل مسئله را در تغییر ساختار حاکم بر کار، تولید و توزیع و مصرف یعنی ساخت اقتصادی و سرانجام تغییر بنیادین جوامع جست‌وجو می‌کند و لذا دست‌ورالعملی برای برخورد مقطعی و موردی برای پدیده اسکان غیررسمی ندارد و نسخه‌های موردی و مقطعی را کارساز نمی‌داند و در بهترین حالت آن‌ها را مسکنی می‌پندارد که چه بسا ریشه درد را نیز مخفی می‌کند (سرور و امین‌زاده^۳، ۲۰۱۹). این دیدگاه بیش از هرچیز آن را به سازوکارهای نظام سرمایه‌داری و پیامدهای شکل خاصی از آن در برخورد با شرایط ویژه کشورهای جهان سوم نسبت می‌دهد. براساس این دیدگاه، شکل شهرنشینی، الگوی توسعه اقتصادی و اجتماعی و در نتیجه الگوی توسعه شهری زمینه‌ساز این پدیده است (پاتر و ایوانز^۴، ۲۰۰۵).

^۴ Pater and Eyvanz

^۵ Haji yousefi

^۱ Gilbert

^۲ Piran

^۳ Sarvar and Aminzadeh

در واقع آغاز مطالعه پدیده اسکان غیررسمی در ایران به طور مفصل به اواخر دهه ۱۳۴۰ بازمی‌گردد. اولین مطالعه سازمان‌یافته پس از تشکیل وزارت آبادانی و مسکن در سال ۱۳۴۲ و زیر نظر مدیریت اجتماعی آن وزارتخانه انجام شد که بیشتر معطوف به توصیف زندگی ساکنان محلات حاشیه‌نشین بود. در آغاز دهه ۵۰ با همکاری سازمان برنامه و بودجه و مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی تهران، این سکونتگاه‌ها در چند شهر بزرگ کشور از جمله بندرعباس، همدان و کرمانشاه مورد مطالعه قرار گرفتند که در این مطالعات ویژگی‌های عمومی این سکونتگاه‌ها تشریح شده و بر حسب نوع مسکن طبقه‌بندی شده‌اند. در این ۶۰ مجموعه مطالعات پرویز پیران که نتایج آن به تدریج در ماهنامه اطلاعات سیاسی و اقتصادی دهه ۶۰ و ۷۰ منتشر شد، در غنای مباحث نظری فقر شهری و مسکن غیررسمی و تبیین ابعاد این پدیده در کشور بسیار موثر و راهگشا بوده است، وی با ارائه نظریه‌هایی در شناسایی علل شکل‌گیری این سکونتگاه‌ها سه سطح خرد، میانه و کلان را مورد توجه قرار داده است (امین‌زاده و سرور^۴، ۲۰۱۹).

در این راستا روش و نتایج مطالعات برخی از محققان در دنیا مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد:

۲.۲ پیشینه تحقیق

با توجه به درگیر بودن بسیاری از کشورهای جهان به‌ویژه کشورهای در حال توسعه با پدیده اسکان غیررسمی، مطالعات و تحقیقات فراوانی پیرامون این موضوع و سیاست‌ها و راهبردهای ساماندهی و توانمندسازی آن صورت گرفته است.

- پوراحمد^۵ و همکاران (۲۰۲۰)، در پژوهشی با نام «فراتحلیلی بر پژوهش‌های تاب‌آوری شهری در نشریات علمی پژوهشی جغرافیایی ایران» با روش فراتحلیل و باهدف شناسایی و دسته‌بندی مقالات پژوهشی نوشته‌شده در این حوزه، پس از جست-

شهری و هم مهاجران روستایی و کارگران ساده ساختمانی بودند (خان محمدی^۱ و همکاران، ۲۰۲۰).

در دهه ۴۰ اصلاحات ارضی تعادل ساختاری اقتصاد و جمعیت روستاها را دگرگون کرد. بسیاری از روستاییان به سبب کوچک بودن مساحت زمین‌های واگذارشده، نداشتن وسایل تولید و نبود امکانات کافی، شروع به مهاجرت از روستاها کردند و پیدایش حاشیه‌های شهری در ایران از این دوره به‌وضوح آغاز شد. در این دوره جمعیت همه شهرهای ایران افزایش یافت و اولین محله‌های مهاجرنشین پیرامون شهرها پدید آمد. افزایش قیمت نفت در دهه ۵۰-۵۵ به بشکه‌ای بیش از ۳۰ دلار و نداشتن برنامه‌های تبدیل این درآمدها به سرمایه‌های سازنده موجب توسعه اقتصاد مصرفی و عدم تعادل روزافزون شهرها و روستاها و تشدید مهاجرت روستاییان به شهرها شد. در این دوره تفاوت شهرهای بزرگ و متوسط بیشتر شد و تمام مظاهر اسکان غیررسمی در اطراف شهرهای بزرگ ظهور یافت. در دهه‌های ۱۳۵۵-۶۵ واگذاری زمین در شهرها، جنگ، نداشتن برنامه‌ریزی‌های درونگرا، توسعه، ضعف مقررات جلوگیری‌کننده از توسعه بدون قانون در کنار رشد جمعیت، مهاجرت به شهرها را تشدید کردند (کلهرنیا^۲، ۲۰۰۴) در فاصله سال‌های ۸۰-۱۳۷۰ تحولات مختلفی در سکونتگاه‌های غیررسمی یا اجتماعات آلونکی رخ داده است. یکی از مهم‌ترین اتفاقات دهه یادشده افزایش خانوارهایی که از سکونتگاه‌های رسمی درون شهرهای بزرگ (به‌خصوص تهران) به سکونتگاه‌های غیررسمی یا اجتماعات آلونکی نقل‌مکان می‌کنند. مجموعه شرایط یادشده به همراه سایر عوامل، باعث شد تا در سال ۱۳۸۰ تعداد حاشیه‌نشینان بسیاری از کلانشهرها و شهرهای درجه دوم کشور، از اصل جمعیت آن‌ها در سال ۱۳۳۵ بیشتر شود (رسولی^۳ و همکاران، ۲۰۱۹).

⁴ Aminzadeh and Sarvar

⁵ Porahmad

¹ Khan mohamadi

² Kalthornia

³ Rasoli

فرامطالعه چهارچوب نظری مقاله‌های علمی موجود» عنوان کردند که جامعه آماری پژوهش را ۴۴ مقاله علمی-پژوهشی با محوریت موضوعی عدالت فضایی در بازه زمانی ۱۳۸۳ - ۱۳۹۴ تشکیل می‌دهد. به منظور گردآوری و تحلیل داده‌ها، از شیوه‌هایی چون مرور نظام‌مند و کدگذاری باز استفاده شده است. در این زمینه، فرم جامعی مخصوص تلخیص و استخراج داده از پژوهش‌های منتخب تهیه شد که حاوی مقوله‌هایی در خصوص مشخصات عمومی و چهارچوب نظری مقاله‌ها بود. نتایج پژوهش، بیانگر عمق کم مطالعات در قلمرو نوظهور و میان رشته‌ای عدالت فضایی در مقیاس شهری در ایران است. پژوهش‌های انجام شده، ب صورت فراگیری، تلقی سوسیالیستی از عدالت فضایی را مفروض گرفته‌اند؛ لذا در بیشتر پژوهش‌ها، رویکردی توزیعی از نوع برابری محور به بحث عدالت در شهر مورد توجه قرار گرفته و از توجه به ریشه‌های بی عدالتی در قالب عدالت ساختاری بازمانده‌اند.

- شفیعا^۴ و همکاران (۲۰۱۳)، در پژوهشی با عنوان «فرا تحلیل روش و نتایج پژوهش‌های کیفیت زندگی شهری در ایران» عنوان می‌کنند که استان‌های مرکزی، شمال شرقی، شرقی مورد توجه محققان قرار گرفته‌اند که این توجه، بیشتر به محل تولد محققان یا دانشگاه‌های محل تحصیل وابسته است. در این میان، سرمایه اجتماعی، درآمد بیشتر، شاغل بودن، روابط مثبت و معنی‌دار و جنسیت رابطه غیرمعنی‌داری را با این کیفیت نشان دادند. باید تأکید کنیم که نگاه چندبعدی و استفاده از شاخص‌های ترکیبی نقطه قوت و کم‌توجهی به ابعاد جامعه‌شناختی و عدم انعکاس روایی و پایایی، نقطه ضعف پژوهش‌های مطالعه شده است. ضمناً نیاز به طراحی مدل‌های بومی و منطبق با فرهنگ ایرانی برای هدایت پژوهش‌های آینده توصیه می‌شود.

وجو و شناسایی مقالاتی که طی سال‌های اخیر مستقیماً به موضوع یادشده پرداخته‌اند، با فهم رویکردها و ماهیت آن‌ها، به بررسی ساختار مقالات شامل روش‌شناسی، شاخص‌ها، نمونه‌گیری، روش‌های جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها و نتایج به دست آمده پرداخته تا جنبه‌های مثبت و منفی واکاوی شود. نتیجه پژوهش‌ها حاکی از آن است که هرچند برخی از پژوهش‌ها الگوها و پیشنهادهای بسیار خوب و تازه‌ای را ارائه داده‌اند، اما با توجه به ماهیت پژوهش‌ها نمی‌توان آن‌ها را در رده پژوهش‌های بنیادی و نظریه‌ساز قرار داد.

- شجاع^۱ و همکاران (۲۰۱۹)، در مقاله‌ای با عنوان «فرا تحلیل رابطه فرم شهر و انرژی: مروری بر رویکردها، روش‌ها، مقیاس‌ها و متغیرها» با مرور مطالعات انجام شده در خصوص رابطه فرم شهری و انرژی (۱۱۹ مقاله)، به مقایسه و تحلیل متغیرها و روش‌ها در مقیاس‌ها و رویکردهای به کار گرفته شده پرداختند. تحلیل این مقالات نشان داد مطالعات صورت گرفته عمدتاً در قالب ۷ دسته کلی به موضوع رابطه فرم شهری و انرژی پرداخته‌اند. نتایج این مقاله حاکی از آن است که موضوع رابطه فرم شهری و انرژی امکان آن را دارد که فراتر از رویکردها، مقیاس‌ها و روش‌های تکرار شده‌ای به دیدگاهی یکپارچه و پویا دست یابد.

- اسدی^۲ (۲۰۱۹)، در تحقیقی با عنوان «فرا تحلیل کیفی پژوهش‌های انجام شده با موضوع دیپلماسی شهری در ایران» به این نتیجه دست یافت که به منظور ایجاد تغییر در رویه‌های موجود نیاز به تعریف یک نقشه راه برای دیپلماسی شهری در تراز ملی و فراهم کردن زیرساخت‌های قانونی و نهادی آن به همراه اقداماتی در تراز محلی و آموختن از رویکردها و تجارب در دیگر شهرهای جهان در سایه پیشنهاد نخست است.

- داداش‌پور و الوندی‌پور^۳ (۲۰۱۶)، در تحقیقی تحت عنوان «عدالت فضایی در مقیاس شهری در ایران،

³ Dadashpor and Alvandipour

⁴ Shafia

¹ Shojae

² Asadi

خدمات مذهبی با میانگین ۳.۲۴ از بیشترین رضایت برخوردار است.

-اسکوئی، ارس و حکیمی^۴ (۲۰۲۰)، در مقاله‌ای تحت عنوان «سنجش شاخص‌های سرزندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی (مطالعه موردی: سیلاب قوشخانه تبریز)» تحلیل می‌کند که از نظر ساکنان محله سیلاب تبریز در میان مؤلفه‌های مورد مطالعه، مؤلفه روانی-اجتماعی با میانگین ۲/۴۳ بیشترین اهمیت را دارد. همچنین مؤلفه تسهیلات رفاهی-خدماتی با میانگین ۲/۱۸ در رتبه دوم و مؤلفه کالبدی-فضایی با میانگین ۱/۳۹ در رتبه سوم قرار گرفته‌اند. رتبه‌بندی مذکور بیانگر آن است که میزان اهمیت مؤلفه‌های سرزندگی شهری از نظر شهروندان محله سیلاب تبریز یکسان نیست. یافته‌های دیگر پژوهش نشان می‌دهد که میان شاخص روانی-اجتماعی ساکنان محله سیلاب تبریز و میزان سرزندگی در این محله، با بهره‌گیری از مؤلفه‌های «تفریح و شادی کودکان» با مقدار بتای ۰/۴۶۹ و «فعالیت گروه‌های فرهنگی» با مقدار بتای ۰/۳۹۸ رابطه معناداری وجود دارد.

- زازکی^۵ و همکاران (۲۰۲۲)، در پژوهشی با عنوان «حقوق مالکیت در سکونتگاه‌های غیررسمی» در مجموع ۱۱۹ مقاله منتشر شده در ۵۸ سال گذشته، موجود در پایگاه‌های اطلاعاتی Scopus و Web of Science، را مورد تجزیه و تحلیل قرار دادند. نتایج شامل: ۱- مطالعات در مورد حقوق مالکیت با تمرکز بر ساختارهای رسمی تصدی ۲- سیستم‌های تصدی که نتیجه یک فرایند قانونی رسمی نیست، بلکه نتیجه آداب و رسوم، عادات و باورهای ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی است. در نهایت، این مطالعه ممکن است با مجموعه‌ای از استراتژی‌های استخراج‌شده از متون، به‌ویژه برای دولت‌های کشورهای در حال توسعه، بینش‌هایی را ارائه دهد که هدف آن تقویت حقوق مالکیت امن سکونتگاه‌های

- محسنی^۱ (۲۰۲۱)، در پژوهشی با عنوان «شهر و مسأله سکونتگاه‌های غیررسمی: با تأکید بر روش‌های ساماندهی و توانمندسازی آن (مورد مطالعه: شهر ساری)» بیان دارد که تحلیل کلی از یافته‌های طرح، نشان از شدت مسائل اقتصادی، نارضایتی اجتماعی، بروز مشکل مسکن و تشدید مسائل زیست‌محیطی و بهداشتی دارد. این مقاله بر اجرای دو مدل ساماندهی و توانمندسازی در محلات غیررسمی ساری تأکید و در هر مدل، به اهداف و راهبردهای ساماندهی و توانمندسازی اشاره شده است.

- نجفی‌کانی و حمیدی فیروزجایی^۲ (۲۰۲۱)، در مقاله‌ای تحت عنوان «تحلیلی بر تنگناها و راهبردهای توسعه کالبدی و فیزیکی سکونتگاه‌های غیررسمی. نمونه موردی: محله‌های حاشیه‌ای و پیرامونی بابل» عنوان می‌کند که عدم سرمایه‌گذاری سرمایه‌گذاران به‌عنوان مهم‌ترین چالش اقتصادی و همچنین عدم دسترسی به امکانات تفریحی، ورزشی و علمی به‌عنوان مهم‌ترین چالش اجتماعی پیش روی حاشیه‌نشینان مطرح شده است.

- محلوجی^۳ و همکاران (۲۰۲۰)، در تحقیقی با عنوان «ارزیابی عوامل مؤثر بر زیست‌پذیری شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی، مطالعه منطقه ۱۴ شهر اصفهان» عنوان می‌کند شاخص اقتصادی در زیست‌پذیری شهری با میانگین کل ۲.۱۳، از متوسط استاندارد پایین‌تر و از نارضایتی بیشتری در بین ساکنین است. در بین نماگرهای بررسی‌شده در شاخص اقتصادی، وضعیت سرمایه‌گذاری در محلات با میانگین ۱.۸ از کمترین رضایت در بین ساکنین محلات برخوردار است. در عین حال شاخص کالبدی با میانگین کل ۲.۵۸ از رضایت بیشتری برخوردار بوده است لیکن از متوسط استاندارد کمتر است و در این شاخص نیز نماگر وضعیت برخورداری از

³ Mahloji

⁴ Oskoi aras & Hakimi

⁵ Zazyki

¹ Mohseni

² Najafi-Kani and Hamidi Firouzjaei

اقدامات کاهش خطر بلایا در مناطق پرخطر وجود دارد. مقامات محلی در حال حاضر بیشتر علاقه‌مند به پرداخت غرامت به خانوارهای درگیر هستند، یعنی با ارائه خانه‌های جدید در مکان‌های منتخب برای اسکان مجدد به‌عنوان یک استراتژی برای جلوگیری از ایجاد سکونتگاه‌های غیررسمی جدید. در این زمینه، انتخاب یک سایت برای اسکان مجدد موضوعی است که هم برای جوامع هدف و هم برای سیاست‌گذاران موجب نگرانی اساسی می‌شود. برای موفقیت درازمدت چنین پروژه‌های جابه‌جایی، درک اولویت‌های خانوارهای تحت تأثیر در خصوص ویژگی‌های محل اسکان مجدد بسیار مهم است. این مطالعه ترجیحات خانوارهای تحت تأثیر را در مورد ویژگی‌های اسکان مجدد بررسی می‌کند و آن‌ها را با نظرات مقامات برنامه‌ریزی‌کننده حرفه‌ای مقایسه می‌کند. یافته‌ها شباهت‌ها و همچنین تفاوت‌های معناداری را بین نظرات دو گروه در مورد ویژگی‌های مهم سایت‌های اسکان مجدد نشان داد. این مقاله بیشتر پیامدهای فضایی ترجیحات دو گروه را بر مناسب بودن مناطق مسکونی در شهر تحلیل می‌کند. اختلاف‌نظرها منجر به ایجاد نقشه‌های تناسب فضایی متفاوت از مناطق مسکونی موجود شد. با توجه به پیامدهای فضایی قابل توجه دیدگاه‌های متفاوت، انتخاب یک مکان برای اسکان مجدد براساس دیدگاه هر دو گروه ذی‌نفع، به‌منظور کمک به فرایند اسکان مجدد مؤثرتر و بدون درگیری ضروری است.

- استفانی^۳ و همکاران (۲۰۲۲)، در مقاله‌ای با عنوان «ارتقای سکونتگاه غیررسمی و افزایش مسکن اجاره‌ای در سائوپائولو، برزیل» بیان می‌دارند که مسکن اجاره‌ای از نظر تاریخی یک ویژگی حداقلی برای مناطق غیررسمی شهری بود. با تکیه بر یک مطالعه ترکیبی بر دو سکونتگاه غیررسمی در سمت شرقی سائوپائولو، نشان داده شد که چگونه چرخه‌های ارتقای مسکن اجاره‌ای غیررسمی در سطوح شهری،

غیررسمی، عدالت توزیعی و بازتوسعه شهری فرآیند است.

- سخانی^۱ و همکاران (۲۰۲۲)، در تحقیقی تحت عنوان «بررسی غیررسمی بودن در سکونتگاه‌های غیررسمی شهری - شواهدی از کاپاشرا» بیان دارند که سکونتگاه‌های غیررسمی به یکی از ویژگی‌های تعیین‌کننده اقتصاد شهری در کشورهای در حال توسعه تبدیل شده است که یک ششم جمعیت جهان را تشکیل می‌دهد، انتظار می‌رود این تعداد در دهه آینده دو برابر شود. فقدان امکانات رفاهی اولیه، سازه‌های ساختمانی نامناسب، شرایط محیطی ناسالم و خطرناک، حقوق ناامن مالکیت، فقر و محرومیت‌های اجتماعی از ویژگی‌های این سکونتگاه‌هاست. سکونتگاه‌های غیررسمی همچنان محل اقامتی هستند که جوامع حاشیه‌ای و فقیر را در خود جای داده‌اند، علی‌رغم اینکه دولت‌ها و رهبران کشورها به معنای واقعی کلمه آن‌ها را کنار زده‌اند. آن‌ها همچنان از فرصت‌های شهری، برنامه‌ریزی سیاست و تصمیم‌گیری مستثنا هستند. بنابراین، این مقاله، تکامل و ویژگی‌های یکی از این سکونتگاه‌های واقع دهلی- در مرز گورگان - کاپاشرا - را مطالعه می‌کند که خانه‌ای برای ده‌ها هزار کارگر مهاجر از بیهار و دیگر ایالت‌های شمالی فراهم می‌کند. ویژگی‌های فضایی کاپاشرا، شکاف‌های متعددی را در سیاست‌های مربوط به فضا به‌طور خاص و سکونتگاه‌های غیررسمی به‌طور کلی نشان می‌دهد که نیازمند توجه فوری سیاست‌گذاران به‌ویژه در پرتو بیماری همه‌گیر اخیر است.

- نیکوزه^۲ و همکاران (۲۰۲۲)، در پژوهشی با نام «جابه‌جایی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی: مقایسه ترجیحات خانواده‌های تحت تأثیر و مقامات برنامه‌ریزی‌کننده در زمینه ویژگی‌های مکان اسکان مجدد در کیگالی، رواندا» بیان دارند که افزایش جابه‌جایی ناشی از سکونتگاه‌های غیررسمی در شهر کیگالی به دلیل توسعه مداوم مناطق داخلی شهر و

³ Stiphany

¹ Sekhani

² Nikuze

معرض و در نتیجه انتقال کووید-۱۹ را افزایش می‌دهد، همان‌طور که به‌ترتیب با شیوع در هر دو آب‌وهوای سرد و خشک و گرم مرطوب، مانند سیستم زندان ایالات‌متحده و خوابگاه‌ها در سنگاپور، مشهود است. این مقاله با تمرکز بر سکونتگاه‌های غیررسمی شهری (زاغه‌ها) به بررسی چگونگی تأثیر محیط مصنوع بر ازدحام و انتقال کووید-۱۹ می‌پردازد. ما سیاست و عملی را پیشنهاد می‌کنیم که می‌تواند انتقال کووید-۱۹ را کاهش دهد. مسائل مختلفی در مورد چگونگی تأثیر کووید-۱۹ بر سکونتگاه‌های غیررسمی شهری وجود دارد.

- پاتینگر گلس و پایفر^۳ (۲۰۲۱) در مقاله‌ای تحت عنوان «شهر برای چه کسی؟ حاشیه‌نشینی و تولید فضا در بنگلور ۴ معاصر، هند» بیان دارند همان‌طور که مرکز شهرنشینی به سمت جنوب حرکت می‌کند، پویایی شهرسازی به‌سرعت در حال تغییر است. در مورد هند که از دهه ۱۹۹۰ تغییرات شهری آشکاری را تجربه کرده است، این پژوهش به یک مورد خاص از تخلیه محله فقیرنشین در بنگلور می‌پردازد و در این مورد که نحوه انجام توسعه شهری در شهر گویای چه چیزی می‌تواند باشد، به تحقیق می‌پردازد. در این بررسی، روش‌های کیفی مصاحبه نیمه ساختاریافته، تحلیل گفتمان و نقشه‌برداری فضایی، بازیگران، ابزارها و ساختارهایی را که در کنترل، تولید و رقابت فضای شهری مؤثرند، بررسی می‌کند. این پژوهش نشان داد که فقدان دموکراسی در حکمرانی به دو قطبی شدن فضایی-اجتماعی دامن می‌زند و تداوم می‌بخشد. این امر موجب ایجاد چالش‌هایی در توسعه پایدار شهری می‌گردد به‌گونه‌ای که ساکنان آسیب‌پذیر بنگلور کنار گذاشته شده‌اند. جدا از بینش‌هایی که در مورد تخلیه حاشیه‌نشینان بدست آمده است، باید به توانایی حاشیه‌نشینان برای مشارکت معنادار در فرایند حکمرانی که واسطه تولید فضاست توجه نمود.

اجتماعی و بلوک‌ها داده‌های مقایسه‌ای دقیق برای سال‌های ۲۰۱۰-۲۰۲۰ را شکل می‌دهد. یافته‌ها نشان داد که توسعه مجدد مسکن اجاره‌ای می‌تواند موجب افزایش بی‌ثباتی در زندگی شهری شود، اما از سوی دیگر منبع مهمی از مسکن برای افراد کم‌درآمد در سکونتگاه‌های ساخته‌شده و «تجمیع‌شده» است که در آن دسترسی رو به کاهش است. این مطالعه بر نیاز محققان، سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان برای بررسی بیشتر در مورد اجاره غیررسمی و مسکن اجاره‌ای تأکید می‌کند که می‌تواند مجرای مؤثری برای هدایت سرمایه‌گذاری‌های عمومی در میان سکونتگاه‌های غیررسمی تلفیقی و به خانه‌های شخصی باشد.

- سیلیرز^۱ و همکاران (۲۰۲۱)، در پژوهشی با عنوان «چهارچوبی برای مدل‌سازی مکانی-زمانی پیش‌بینی رشد سکونتگاه غیررسمی» بیان دارند که بسیاری از کشورهای در حال توسعه با مشکل پیدایش و گسترش سریع سکونتگاه‌های غیررسمی دست‌وپنجه نرم می‌کنند. این سکونتگاه‌ها موجب می‌شوند تا محلات شهری هزینه‌های قابل‌توجهی را متقبل شوند که عمدتاً شامل مشکلات زیست-محیطی، پایداری و مسائل بهداشتی است که در ارتباط با سکونتگاه‌های غیررسمی است و می‌تواند اقتصاد محلی را تهدید کند. از این‌رو، نیاز به درک ماهیت و توانایی پیش‌بینی مکان‌های مستعد ظهور سکونتگاه‌های غیررسمی در آینده و همچنین میزان گسترش چنین سکونتگاهی در کشورهای در حال توسعه وجود دارد.

- وون سیدلین^۲ و همکاران (۲۰۲۱)، در پژوهشی با نام «ازدحام جمعیت پیامدهایی دارد: پیشگیری و مدیریت کووید-۱۹ در سکونتگاه‌های غیررسمی شهری» بیان می‌کنند که کووید-۱۹ از طریق ذرات معلق در هوا، قطرات و... انتشار می‌یابد. محیط مصنوعی که ازدحام را تسهیل می‌کند، قرار گرفتن در

¹ Cilliers

² von Seidlein

³ Pottinger-Glass & Pifer

راه‌اندازی شد. این مقاله تحلیلی انتقادی از اهداف، شیوه‌ها و نتایج برنامه در آمادورا و به‌ویژه در مورد منطقه Bairro ۶ de Maio ارائه می‌کند، جایی که اکثر مردم بدون جابه‌جایی اخراج شدند. در این مقاله در مورد چگونگی اعمال سیاست‌های اسکان غیررسمی در پرتغال در قرن گذشته بحث خواهد شد و سیاست ملی مسکن جدید را ارزیابی می‌کند که نشان می‌دهد هنوز سیاست‌های یکپارچه و مؤثر در مورد سکونتگاه‌های غیررسمی وجود ندارد. یافته‌ها تغییر رویکرد در پرداختن به این پدیده را به‌منظور تضمین حق مسکن و حق به شهر را برای ساکنان پیشنهاد می‌کند.

- سلهی و جل^۴ (۲۰۲۰)، در تحقیقی با عنوان «عملکرد و اعتبار زاغه‌های شهری: شواهدی در مورد سکونتگاه‌های غیررسمی و مسکن مقرون‌به‌صرفه در شیلی» بیان می‌کنند در دهه‌های اخیر، دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی تلاش‌های زیادی برای ترویج مالکیت خانه در میان خانوارهای کم‌درآمد انجام داده‌اند. با این حال، در بسیاری از کشورها، همچنان بر اسکان غیررسمی اصرار می‌ورزند. دلیل محکمی برای این امر در «فرضیه اعتبار» مورد تأکید واقع شده است که بیان می‌کند سکونتگاه‌های غیررسمی با ارائه سایر ویژگی‌های ارزشمندی که ممکن است مسکن رسمی ارائه نکنند، نقشی کاربردی ایفا کرده و به ساکنان غیررسمی ارائه خدمت می‌کند. براساس یک بررسی جامع از ۱۵۸۸ خانواری که در ۶۹ سکونتگاه غیررسمی و ۳۲ پروژه مسکن یارانه‌ای در سانتیاگو، شیلی زندگی می‌کنند، ما به‌منظور بالا بردن اعتبار کارمان، کارکرد سکونتگاه‌های غیررسمی را با بررسی دو شاخصی که تاکنون کمتر مورد بررسی قرار گرفته‌اند تجزیه و تحلیل می‌کنیم: ادراک ساکنان در مورد مکان و امنیت محله. نتایج نشان می‌دهد که در بخش مسکن افراد کم‌درآمد، برخی از افراد ممکن است ترجیح دهند در یک سکونتگاه غیررسمی زندگی کنند، زیرا این مکان‌ها با توجه به

- بی^۱ و همکاران (۲۰۲۰)، در تحقیقی با عنوان «محرک‌های سکونتگاه‌های غیررسمی در مناطق حاشیه شهری ولدیا: ارزیابی عوامل محرک جمعیتی و اجتماعی-اقتصادی» عنوان می‌کنند که در مقاله خود مهم‌ترین عوامل محرک جمعیت‌شناختی و اجتماعی-اقتصادی را بررسی می‌کنند که نقش کلیدی در رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در مناطق حاشیه شهری ولدیا دارند. در راستای دستیابی به این هدف، علاوه بر مصاحبه‌های عمقی، نظرخواهی از افراد آگاه، پرسش‌نامه‌ای که در مجموع ۲۴۴ خانوار نمونه را پوشش می‌دهد، به کار گرفتند. براین اساس، نابرابری درآمد، افزایش قیمت اجاره زمین شهری و گرامت ناچیز پرداختی به کشاورزان حاشیه شهری در خلال سلب مالکیت زمین از جمله محرک‌های اقتصادی کلیدی برای رشد سکونتگاه‌های غیررسمی است. به‌طور مشابه، افزایش روزافزون جمعیت شهری و تأمین ناکارآمد زمین و عدم مقرون‌به‌صرفه بودن مسکن همراه با افزایش اجاره مسکن از دیگر عوامل محرک هستند. همه این عوامل به این واقعیت اشاره دارند که عوامل اجتماعی-اقتصادی و جمعیتی همگی با رشد ناگهانی چنین سکونتگاه‌هایی مرتبط هستند. بنابراین، اراضی حاشیه مورد سوءاستفاده قرار می‌گیرد و این وضعیت به گسترش غیرقانونی و سریع مناطق ساخته‌شده در مدیریت شهری منجر می‌گردد.

- تارسی^۳ (۲۰۲۰)، در پژوهشی تحت عنوان «دیدگاهی انتقادی در مورد سیاست‌های اتخاذشده در مورد سکونتگاه‌های غیررسمی در پرتغال» عنوان می‌کند که درحالی‌که سکونتگاه‌های غیررسمی در پرتغال یک پدیده جدید نیست، اما پاسخ‌ها و نتایج و سیاست‌گذاری مسکن متناقض بوده است. در سال ۲۰۱۲، شهرداری آمادورا، در منطقه شهری لیسبون، برنامه ویژه اسکان مجدد را احیا کرد که برای اولین بار در سال ۱۹۹۳ برای حذف سکونتگاه‌های غیررسمی و اسکان مجدد ساکنان

³ Tarsi⁴ Celhay & Gel¹ Baye

پژوهش علمی است. روش فراتحلیل امکان تعیین شکاف بین پژوهش و عمل را فراهم کرده و نوعی تلخیص مستند نتایج حاصل از متون پژوهشی است (کوفوجیاناکیس^۳، ۲۰۱۲). فراتحلیل کیفی برخلاف کمی، جنبه استنباطی دارد و با بهره‌گیری از روش‌های آماری به ادغام نتایج پژوهش‌های مختلف در یک حوزه اقدام می‌کند، بیشتر از آماره‌های توصیفی استفاده می‌کند و مشخص کردن فراوانی، درصد فراوانی، فراوانی تجمعی از مهم‌ترین ارکان این تحلیل محسوب می‌شود. به‌طورکلی فراتحلیل کیفی در مطالعاتی که برخی از منابع موردنظر به روش‌های کیفی انجام شده‌اند یا زمانی که جنبه‌های توصیفی بیش از ابعاد تحلیلی مدنظر باشند، بیشتر مورد استفاده قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر، در این‌ها رویکرد کیفی در روش‌شناسی پژوهش مطرح نیست بلکه به کارگیری یا عدم به کارگیری تحلیل‌های آماری استنباطی از جمله بررسی اندازه اثر متغیرهاست که کمی یا کیفی بودن فرا تحلیل را مشخص می‌کند (تیزچنگ و اعظم آزاده^۴، ۲۰۲۰). بنابراین در راستای نیل به هدف فوق از روش فراتحلیل بهره گرفته شده است و به فراخور نیاز در قالب روش‌های کمی کیفی صورت گرفته شده است (اسماعیل‌زاده^۵ و همکاران، ۲۰۱۶).

مراحل انجام فراتحلیل (شکل ۱) از نظر پژوهشگران حوزه‌های مختلف تقریباً یکسان و دارای سیر مشخصی است. پژوهش حاضر با توجه به هدف خود مبنی بر تعیین خطامشی و بهبود و بهینه‌سازی پژوهش‌ها و الگوهای مورد استفاده در حوزه اسکان غیررسمی، در گروه پژوهش‌های کاربردی-توسعه‌ای قرار می‌گیرد. قلمرو پژوهش کنونی، پژوهش‌های تدوین‌شده در قالب مقالات علمی-پژوهشی در حوزه اسکان غیررسمی در داخل ایران است؛ براین اساس پس از بیان مسأله، به تعیین معیارهای ورود مطالعات مستقل به فراتحلیل مبادرت شد و با توجه به آرای کارشناسان شرط دارا بودن موضوع با

برخی ویژگی‌های شهری مرتبط که برای آن‌ها اهمیت بیشتر دارد، عملکرد بیشتری دارند. درواقع، خانوارهایی که در سکونتگاه‌های غیررسمی زندگی می‌کنند، تمایل کمتری به نقل مکان از منطقه فعلی خود دارند، زیرا به شغل مورد نظر خود نزدیک‌تر هستند و نسبت به خانواده‌هایی که در پروژه‌های مسکن یارانه‌ای رسمی زندگی می‌کنند، میزان جرائم محله‌ای کمتری را گزارش می‌کنند. این امر به این واقعیت مربوط می‌شود که در شیلی بسیاری از افرادی که به مسکن مقرون‌به‌صرفه دسترسی داشته‌اند به مناطق جدا شده شهری نقل مکان کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که حتی در مناطق شهری با عملکرد خوب که در آن حمایت قوی از حقوق مالکیت خصوصی وجود دارد، مناطق غیررسمی شهری هنوز ممکن است جغرافیای بهتری از فرصت‌ها را نسبت به مالکیت رسمی خانه ارائه دهند.

۳ روش تحقیق

اگرچه فراتحلیل را معمولاً جزء روش‌های کمی می‌دانند، اما این روش قابلیت به کارگیری در رویکردهای کیفی را نیز دارا است. فراتحلیل با نگاهی تراکمی نسبت به نتایج فعالیت‌های پژوهشی سعی دارد که تصویری کلی از تحقیقات را در حوزه‌های مختلف ارائه دهد و به پژوهشگران این امکان را می‌دهد که داده‌های به دست آمده از بررسی چندین مطالعه را باهم ترکیب کنند و به نتایج جامع‌تری برسند (کرمانی^۱ و دیگران، ۲۰۱۸). در واقع فراتحلیل یک شیوه دقیق برای برآورد بهتر درباره حقیقت است. گلاس می‌گوید: «فراتحلیل، تحلیل تحلیل‌هاست و این خصوصیت می‌تواند بعد کیفی نیز داشته باشد» (صادقی فسایی^۲ و دیگران، ۲۰۱۶). کندوکاو در پژوهش‌ها برای دست یافتن به نتایج مطمئن، رفع تناقضات موجود در انواع مطالعات و کشف شکاف‌های دانشی از بیشترین اهداف

⁴ Tizchang & Azamazadeh

⁵ Esmael zadeh

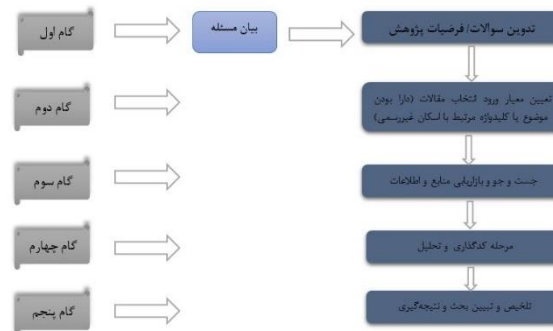
¹ Kermani

² Sadeghi fasai

³ Koufogiannakis

تبيين نتايج مبادرت شد. شكل زير مدل عملياتي و گام‌هاي مورد مطالعه در اين پژوهش را نشان مي‌دهد.

كليدواژه مرتب با اسكان غيررسمي به‌عنوان معيار و شرط ورودی داده‌های اولیه پژوهش تعيين شد. پس از جست و جو و بازيابی منابع و مطالعات، تعداد ۹۶ مقاله مرتبط با حوزه اسكان غيررسمي وارد مرحله کدگذاري و تحليل شدند و پس از تلخيص به

شكل ۱: مراحل عملياتي پژوهش

۴ یافته‌ها و بحث

برای بررسی و تحلیل پژوهش‌های انجام‌شده، تمام پژوهش‌هایی که در حوزه اسكان غيررسمي در مجلات جغرافیایی تا پاییز ۱۴۰۰ نگارش شده بود، در تعداد ۹۶ مقاله گردآوری و مورد تحلیل قرار گرفت. جدول راهنمای زیر به هنگام مطالعات مقالات، نقش صافی اطلاعات را بر عهده داشته و بسترساز تجزیه یک مقاله به تعدادی مؤلفه قابل تحلیل است. هدف استفاده از این جدول، بالا بردن کیفیت امکان تجزیه و تحلیل مطالعات است.

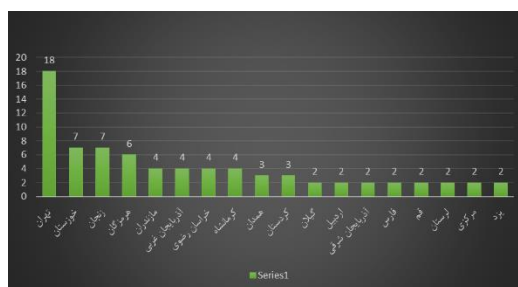

جدول شماره ۱: ابعاد و شاخص‌های راهنما برای تجزیه مقالات

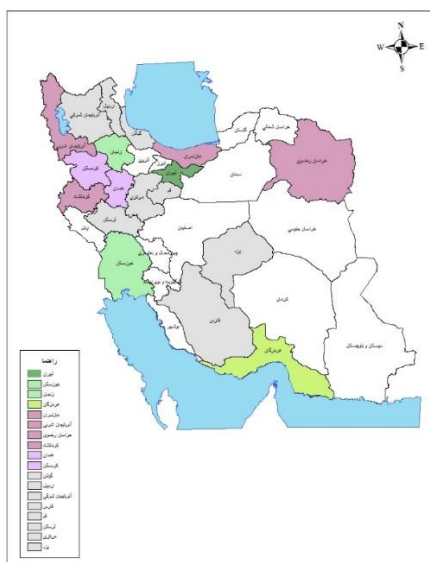
ابعاد	شاخص‌ها
روش تحقیق	نوع پژوهش، روش تحقیق، فن جمع‌آوری داده‌ها
روش نمونه‌گیری	روش نمونه‌گیری، تعداد نمونه‌ها، مشخص بودن تعداد نمونه‌ها
چهارچوب تحقیق	فرضیه یا سؤال‌ها، چهارچوب تحلیلی انتخاب‌شده
روایی و پایایی	بیان روش محاسبه پایایی و روایی، مقدار پایایی و روایی ذکرشده در مقاله
رویکرد نظری	رویکرد اصلی به اسکان غیررسمی، صراحت در معرفی رویکرد
متغیرها و ابزار تحلیل	مستقل یا وابسته بودن، متغیرهای همبسته، ابزارهای تحلیلی استفاده‌شده
نتایج به‌دست‌آمده	نتایج به تفکیک شهرهای مورد تحقیق و تحلیل پراکندگی نتایج در کشور

به‌ترتیب در استان‌های تهران (۱۸)، خوزستان (۷) و زنجان (۷) داشته است.

بررسی توزیع و گستره اسکان غیررسمی در کشور و برحسب استان حاکی از آن است که مقالاتی که به صورت موردی انجام شده است بیشترین فراوانی را

شکل ۲: نمودار توزیع پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه اسکان غیررسمی به تفکیک استان‌های کشور

شکل ۳: نقشه توزیع پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه اسکان غیررسمی به تفکیک استان‌های کشور

حوزه آشنا شد و بیش از نیمی از پژوهش‌ها (۶۳ درصد) در دهه ۱۳۹۰ به انجام رسیده است.

تحلیلی بر پژوهش‌های انجام‌گرفته نشان می‌دهد آغاز پژوهش‌های حوزه اسکان غیررسمی در ایران در مجلات علمی-پژوهشی و در حوزه جغرافیا از سال‌های ۱۳۸۰ به بعد بوده است، رفته‌رفته جامعه دانشگاهی جغرافیایی با ضرورت پژوهش در این

جدول ۲: سال‌های انجام پژوهش‌ها

سال‌ها	فراوانی	درصد
۱۳۸۰-۱۳۹۰	۳۵	۳۶/۴۶
پس از ۱۳۹۰	۶۱	۶۳/۵۴

محتوای پژوهش‌های صورت‌گرفته به لحاظ ماهیت نشان از غلبه تحقیقات کاربردی در پژوهش‌ها را دارد. به طوری که در دهه ۱۳۸۰ بیشتر برای تشریح ابعاد اسکان غیررسمی رواج بیشتری داشت که زمینه مناسبی را برای انجام پژوهش‌های کاربردی و تلاش برای حل مسائل شهری به وجود آورد. این پژوهش‌ها هرچند که به ارائه الگوها و پیشنهادها مناسب با شرایط شهرها انجامیده ولی به ارائه نظریه‌های جدیدی در قالب پژوهش‌های بنیادی دست نیافته است.

سبک‌شناسی پژوهش‌ها از منظر روش تحقیق بیان می‌دارد مقالاتی که به دنبال توصیف و تحلیل موضوع مورد بررسی بوده‌اند، حدود ۸۳ درصد را شامل می‌شود و ۱۰ درصد از پژوهش‌ها نیز با استفاده از روش پیمایش در محدوده مورد مطالعه انجام شده است. بنابر برآیند کلی اغلب محققین روش توصیف و تحلیل را در حوزه اسکان غیررسمی ترجیح داده‌اند. روش‌های گردآوری اطلاعات با توجه به ماهیت و روش‌های پژوهش نشان می‌دهد که حدود ۴۶ درصد از مقالات از ابزار ترکیبی جهت گردآوری اطلاعات استفاده کرده‌اند.

جدول ۳: جزئیات روش تحقیق پژوهش‌های انجام شده

درصد	فراوانی	روش	
۱۲/۵	۱۲	توسعه‌ای	ماهیت پژوهش
۷۵	۷۲	کاربردی	
۵	۱۲	توسعه‌ای-کاربردی	
۰	۰	بنیادی	
۸۳/۳۳	۸۰	توصیفی-تحلیلی	روش تحقیق
۱۰/۴۲	۱۰	پیمایشی-میدانی	
۶/۲۵	۶	ترکیبی	
۲۵	۲۴	اسنادی- کتابخانه‌ای	فنون گردآوری داده‌ها
۵/۲۱	۵	مصاحبه و مشاهده	
۲۲/۹۲	۲۲	پرسش‌نامه	
۴۶/۸۷	۴۵	ترکیبی	

به دلیل عدم انعکاس مناسب مقادیر روایی و پایایی در پژوهش‌ها، قضاوت در مورد اندازه اثر و کیفیت مطالعات صورت گرفته کمی با مشکل روبه‌رو است. جدول ۴ وضعیت روایی و پایایی ابزار سنجش در مقالات مورد بررسی را ارائه می‌دهد.

بررسی انجام‌شده نشان می‌دهد که تنها ۳۴ درصد از مقالات به آزمون پایایی توجه کرده‌اند و سایر مقالات که بیش از نیمی از مقالات را شامل می‌شود با توجه به روش‌های انجام مقاله انعکاسی از مقادیر پایایی، ابزار سنجش را ارائه نداده‌اند؛ همچنین تعدادی از مقالات روایی را به صورت اعمال نظر خبرگان دریافت کرده‌اند. پس می‌توان بیان نمود که

جدول ۴: فراوانی پایایی ابزار سنجش

درصد	فراوانی	پایایی	
۳۴/۳۷	۳۳	دارد	پایایی ابزار سنجش
۶۵/۶۳	۶۳	ندارد	
۱۲/۱۲	۴	از ۰/۵ تا ۰/۷	میانگین مقدار پایایی
۸۴/۸۵	۲۸	از ۰/۷ تا ۰/۹	
۳/۰۳	۱	بالتر از ۰/۹	

تکیه کند، به سرانجام برسد. با این حال نزدیک به ۱۴ درصد از مقالات فاقد چهارچوب تحلیلی بوده‌اند. بررسی انجام‌شده حاکی از آن است که همه مقالات نوعی نظریه‌آزمایی بوده و منجر به نظریه‌سازی نشده است. هرچند که برخی از پژوهش‌ها الگوها و پیشنهادها بسیار خوب و تازه-ای را ارائه داده‌اند، با توجه به ماهیت پژوهش‌ها

مبنا و آغاز کار هر پژوهشگری سؤال پژوهشی و فرضیات مطرح‌شده به دنبال آن است. اما بررسی پژوهش‌های صورت‌گرفته از منظر ساختار تحلیلی براساس جدول زیر نشان می‌دهد که در نزدیک به نیمی از مقالات (۴۷/۹۱ درصد) پرسش و یا فرضیات پژوهشی به صراحت بیان نشده است. هر پژوهش علمی باید با چهارچوب پایه‌ای که پژوهش به آن

نمی‌توان آن‌ها را در رده پژوهش‌های بنیادی و نظریه‌ساز قرار داد.

جدول ۵: فراوانی مقالات از لحاظ چهارچوب تحقیق

درصد	فراوانی	فرضیه و چهارچوب	
۵۲/۰۹	۵۰	دارد	فرضیه و پرسش پژوهش
۴۷/۹۱	۴۶	ندارد	
۸۵/۴۲	۸۲	دارد	چهارچوب تحلیلی
۱۴/۵۸	۱۴	ندارد	
۰	۰	نظریه‌سازی (ارائه نظریه)	ماهیت پژوهش‌ها در استفاده از نظریات
۱۰۰	۹۶	نظریه آزمایی	

و تبیین سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران) استفاده نکرده‌اند و به سایر ابعاد موضوع جدا از شاخص‌ها پرداخته‌اند. حدود ۴۴ درصد از مقالات بیش از ۸ شاخص را در اسکان غیررسمی سنجیده‌اند و مطالعه خود را براین اساس به پایان رسانده‌اند.

جدول زیر نمایی از دسته‌بندی مقالات از نظر تعداد شاخص‌های مورد استفاده و همچنین ابزارهای تحلیل را نشان می‌دهد. همان‌گونه که در بخش مبانی نظری شاخص‌های اسکان غیررسمی معرفی و تشریح شدند، براین اساس پژوهش‌ها دسته‌بندی گردیدند. حدود ۲۴ درصد از پژوهش‌ها از شاخص‌های اسکان غیررسمی (شاخص‌های تعریف

جدول ۶: جزئیات شاخص‌های به‌کاررفته در پژوهش‌ها

درصد	فراوانی	تعداد شاخص‌ها	تعداد شاخص‌های مورد استفاده
۳۲/۳۰	۳۱	کمتر از ۸ شاخص	
۴۳/۷۵	۴۲	بیش از ۸ شاخص	
۲۳/۹۵	۲۳	ندارد	

با توجه به ماهیت پژوهش‌ها در میان ابزارهای تحلیل ۲۹ درصد از مقالات از طریق استنباطی انجام گرفته است. پس از آن ابزارهای همبستگی و رگرسیون در حدود ۲۵ درصد از مقالات مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. در نهایت حدود ۹ درصد از پژوهش‌ها با ابزار ترکیبی به بررسی موضوع اسکان غیررسمی پرداخته‌اند. خلاصه‌ای از وضعیت ابزارهای تحلیل در جدول ۷ ارائه شده است.

جدول ۷: جزئیات ابزار مورد استفاده در تحلیل پژوهش‌ها

ابزار	فراوانی	درصد
آمیانگین و آزمون	۱۴	۱۴/۵۹
همبستگی و رگرسیون	۲۴	۲۵
تکنیک و مدل	۲۱	۲۱/۸۸
کیفی و استنباطی	۲۸	۲۹/۱۶
ترکیبی	۹	۹/۳۷

سرانجام به‌طور میانگین در حدود ۷۱/۰۳ درصد از مراجع مورد استفاده در این پژوهش به زبان فارسی و فقط حدود ۲۸/۹۷ درصد از مراجع مورد استناد از منابع انگلیسی بوده است.

جدول ۸: فراوانی منابع و تعداد ارجاعات مقالات

منابع	فراوانی	درصد
منابع فارسی	۲۱۱۴	۷۱/۰۳
منابع انگلیسی	۸۶۲	۲۸/۹۷

جدول ۹: نتایج کلیدی به تفکیک شهرها

نتایج	شهر
در سناریوی خوش‌بینانه شاهد تداوم روند رشد جمعیت و به تبع آن تداوم برخی معضلات درزمینه‌هایی همچون تصرف‌ها و تفکیک‌های غیرقانونی زمین، ساخت‌وسازهای غیررسمی و گسترش سکونتگاه‌های خودرو خواهیم بود، بنابراین جدیت اراده ملی به ارتقای موضوع حریم در نظام تصمیم‌گیری، به‌کارگیری ساختار مدیریتی فراگیر و مختص حریم در سطوح کلان و میانه در کنار بازبینی قوانین و مقررات و شناسایی خلأهای فضایی- عملکردی و ارائه ساختار مدیریتی یکپارچه ازجمله سیاست‌هایی است که می‌تواند به تعدیل وضعیت و کاهش اثرات منفی در کنار توانمندسازی امکانات مادی و انسانی موجود در این حوزه بپردازد. دیدگاه‌های مردم محلی و مسؤولان شهری درزمینه نقش گردشگری شهری در فقرزدایی سکونتگاه‌های غیررسمی در سه گویه افزایش شغل‌های مرتبط با گردشگری، توسعه زیرساخت‌ها و توسعه تشکیلات گردشگری و افزایش فضاهای تجاری با هم متفاوت است. همچنین، دیدگاه این دو گروه درزمینه نقش گردشگری شهری در مسائل اجتماعی، فرهنگی و محیطی مناطق زاغه‌نشین با یکدیگر متفاوت است. حل مشکل سکونتگاه‌های غیررسمی در شناخت ابعاد مختلف مسائل آن‌ها و بهره‌گیری از مشارکتشان در پیدا کردن راه‌حل‌های اقتصادی و اجتماعی نهفته است. تفاوت معنی‌داری بین تأثیر (عوامل اقتصادی، اجتماعی، جمعیتی) و حاشیه‌نشینی وجود دارد. همچنین میزان تأثیر عوامل اجتماعی (امکانات عمرانی و رفاهی، امکانات آموزشی، امکانات بهداشتی) در حاشیه‌نشینی محدوده مطالعاتی به‌مراتب از عوامل اقتصادی بیشتر بوده است.	تهران

از طرفی این مکان‌گزینی تغییرات اساسی در میزان درآمد، سطح سواد، نوع مسکن و نوع اشتغال مهاجران داشته است. رضایتمندی از کیفیت زندگی در حد متوسط بوده است. ابعاد اعتماد غیررسمی، اعتماد تعمیم‌یافته، اعتماد رسمی، احساس امنیت، حمایت اجتماعی، همپاری، وساطت اجتماعی، مشارکت اجتماعی، همکاری و انسجام اجتماعی، بر رضایتمندی تأثیر مثبت و معنادار دارند. رشد اقتصاد ملی و فقرزدایی، مهم‌ترین علت پیشران و بیکاری و مدیریت یکپارچه شهری و... علل سیاستی در اسکان غیررسمی در پهنه جنوبی کلان‌شهر تهران بوده‌اند. برای خروج ساکنین از چرخه فقر و توانمندسازی آن‌ها، تنها نمی‌توان با توجه به یک بعد از زندگی موفق بود و باید به دارایی و آسیب‌پذیری آن‌ها از زوایای مختلف انسانی، مالی، فیزیکی و... توجه شود. بخش عمده اسکان غیررسمی محله فرحزاد، ناشی از مهاجرت برای دستیابی به زندگی بهتر است. حاشیه‌نشینان این محله با عدم رضایت و عدم تعلق اجتماعی شهروندی مواجه هستند. در نتیجه بهبود وضعیت اسکان و زیرساخت اجتماعی و فرهنگی از مهم‌ترین اولویت بهبود وضعیت در محله فرحزاد است	
صنعتی شدن شتابان و مهاجرت‌های بی‌رویه از یک‌سو و مسائل و مشکلات اقتصادی و فقدان مدیریت واحد و هماهنگی موجب شکل‌گیری پدیده اسکان غیررسمی بوده است. شاخص‌های مؤثر بر توانمندسازی اسکان غیررسمی به ترتیب اولویت عبارت‌اند از: شاخص‌های اجتماعی، مدیریتی، خدماتی و بهداشتی، عامل قانونی، کالبدی، اقتصادی و زیست‌محیطی. توسعه بی‌رویه کالبدی و جمعیتی با مهاجرت‌های صورت‌گرفته مرتبط بوده و این مهاجرت‌ها با استقرار صنایع پیوند داشته است. به‌منظور جلوگیری از توسعه بی‌رویه مناطق ایده‌هایی از قبیل ایجاد کمربند سبز، نظارت بر ساخت‌وساز، واگذاری زمین‌های قانونی و موارد دیگر پیشنهاد شده است. عامل جنگ در شکل‌گیری و گسترش مناطق نقش بارزی داشته است. شهرداری‌ها به‌عنوان نهادی غیردولتی و عالی‌ترین و عمده‌ترین مرجع مدیریت شهری، اصلی‌ترین نقش را در روند توانمندسازی خواهند داشت. از این‌رو شهرداری‌ها باید با ابتکاراتی متفاوت‌تر از گذشته، برای به‌کارگیری بهینه مشارکت و منابع درونی این اجتماعات اقدام کنند تا توانمندسازی این سکونتگاه‌ها محقق شود و شاهد شهرنشینی واقعی باشیم.	خوزستان
بالا بودن میزان کاربری مسکونی، کمبود برخی کاربری مسکونی، کمبود برخی کاربری‌های موردنیاز شهروندان از جمله کاربری‌های فضا سبز، آموزشی، درمانی و تأسیسات شهری و نبود برخی کاربری‌های ضروری از جمله کاربری‌های فرهنگی، ورزشی، گذران اوقات فراغت و نیز فقدان کاربری انتظامی در شکل‌گیری الگوهای فضایی بزهکاری در منطقه اسکان غیررسمی مؤثر بوده است. بین تراکم جمعیت و نرخ وقوع بزهکاری در آن، رابطه مستقیم وجود دارد. از سوی دیگر، بالا بودن میزان کاربری مسکونی و کمبود و نبود برخی کاربری‌های موردنیاز شهروندان در توزیع جغرافیایی، نوع و میزان جرائم و شکل‌گیری الگوهای فضایی بزهکاری مؤثر بوده است.	زنجان

نماگرهای سنجش متغیرهای ظرفیت نهادهای اجتماعی محلی در مقیاس درون محله‌ای مطلوب و در مقیاس برون محله‌ای نامطلوب است که ضعف اعتماد، میزان نفوذ، میزان مشارکت ساکنان با سازمان‌های مدیریت شهری را نشان می‌دهد. میزان شکاف ادراکی و انتظاری کیفیت خدمات شهری در محلات اسکان غیررسمی بالا است. ظرفیت هم‌افزایی میان نهادی در میان نهادهای مدیریت شهری کمتر از حد میانگین است. شاخص‌های هم‌افزایی میان نهادی در ارتباط با هم عملکرد یافته و کاهش یا افزایش میزان یک شاخص منجر به کاهش یا افزایش ظرفیت شاخص‌های دیگر می‌شود. شبکه‌ی تعامل عملکردی نهادهای عضو ستاد عمدتاً با نهادهای سیاست‌گذار و مجری طرح‌های توانمندسازی است.	
دخالت دولت متمرکز در امور محلی و غفلت از برنامه‌ریزی مورد نیاز در سطوح کلان و میانه، علت کمتر موفق بودن دولت در ساماندهی اسکان غیررسمی است. برنامه‌ریزی متمرکز اقتصادی در قالب طرح توانمندسازی و ساماندهی اسکان غیررسمی، بازدهی نداشته است و نتایج آن را بر عدم موفقیت در ارتقای شاخص‌های رفاهی و کالبدی که از بحث اقتصاد بسیار متأثرند، شاهد هستیم. شاخص‌های اجتماعی نیز به همین ترتیب با رویکرد تمرکزگرا توسط دولت و در قالب طرح‌های ساماندهی اسکان غیررسمی جواب نداده و بهبودی در اوضاع این شاخص مشاهده نشد.	هرمزگان
هر چقدر مشارکت حاشیه‌نشینان در زمینه‌های مختلف عمرانی و خدماتی بیشتر باشد، به همان نسبت از مسائل و مشکلات محلات کاسته شده و محلات توسعه‌یافته‌تر خواهند شد. بررسی رابطه بین چالش‌های اقتصادی و اجتماعی با توسعه‌نیافتگی محلات بیانگر آن است که عدم سرمایه‌گذاری سرمایه‌گذاران به‌عنوان مهم‌ترین چالش اقتصادی و همچنین عدم دسترسی به امکانات تفریحی، ورزشی و علمی به‌عنوان مهم‌ترین چالش اجتماعی پیش روی حاشیه‌نشینان مطرح شده است. توانمندسازی اقتصادی اولویت اصلی مدیریت شهری در بافت‌های ناکارآمد شهری یا همان سکونتگاه‌های غیررسمی است.	مازندران
در بررسی امنیت تصرف زمین و مسکن در سکونتگاه‌های غیررسمی توصیه می‌شود برای دستیابی به نتیجه مطلوب، سه بعد (قانونی، عرفی و ادراکی) هم‌زمان و در کنار هم مورد بررسی قرار گیرند. مهم‌ترین راهکار اجرایی جهت کاهش و تعدیل اسکان غیررسمی به‌کارگیری راهبردهای ساماندهی و توانمندسازی این محله‌ها در سطوح ملی- منطقه‌ای و محلی به‌صورت هماهنگ است.	آذربایجان غربی
نتایج بررسی شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و کالبدی کیفیت زندگی شهری نشان داد برای بهبود وضعیت کیفیت زندگی شهری باید به شاخص‌های کالبدی بیشتر توجه کرد. با توجه به بالا بودن بار عاملی شاخص کالبدی می‌توان نتیجه گرفت شاخص‌های کالبدی همبستگی بالایی با کیفیت زندگی شهری دارند. استفاده از عنصر مشارکت مردمی برای توانمندسازی سکنة محله در راستای ارتقای کیفیت زندگی شهری این محلات بسیار اهمیت دارد.	خراسان رضوی
نداشتن زمین کشاورزی در مبدأ (روستا) مهم‌ترین عاملی بوده که باعث مهاجرت روستاییان به شهر شده است.	کرمانشاه

ساخت‌وساز آسان و بدون ضابطه، ارزانی زمین و مسکن، عدم توان مالی مناسب جهت خرید و یا احداث واحد مسکونی در دیگر نقاط شهر، نداشتن شغل رسمی ساکنان و پایین بودن میزان اجاره‌بها از مهم‌ترین عواملی هستند که باعث روی آوردن خانوارهای روستایی بعد از مهاجرت به محلات غیررسمی شهر شده است. چنانچه برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران در صدد مهار گسترش اسکان غیررسمی در شهرها هستند، می‌بایست ریشه‌های آن را در عوامل رانش جمعیت روستایی جست‌وجو نموده و بخش اعظم برنامه‌ریزی‌ها را در روستا و توسعه عوامل تولید روستایی به‌منظور نگهداشت جمعیت در مبدأ (روستا)، متمرکز نمایند تا ضمن گسترش توسعه روستایی، از نابسامانی‌ها و اسکان غیررسمی شهری نیز به نسبت زیادتری کاسته شود.	
شاخص‌های پایداری اجتماعی با یکدیگر در ارتباط و اثرگذار به هم بوده که در این بین شاخص‌های کیفیت زندگی به دلیل سطح دسترسی و ساختار ذهنی ساکنان به‌طور محسوسی از دیگر شاخص‌ها جدا است. در کلیت شاخص‌های پایداری اجتماعی در بین محلات اسکان غیررسمی تقریباً در یک سطح بوده و تفاوت معناداری بین محلات وجود ندارد. این موضوع نشان می‌دهد موضوع پایداری اجتماعی با وجود تفاوت‌های مکانی محلات اسکان غیررسمی ماهیتاً مشابه هم است. لذا پیاده کردن الگوی کلی یکسان (نه مشابه) و استفاده از ظرفیت‌های اجتماعی ساکنان جهت مداخله هدفمند در این بافت‌ها راهگشا است.	همدان
پیامدهای ناشی از اقتصاد غیررسمی میان‌مرزی طی سالیان اخیر، شاید منجر به رونق فعالیت و افزایش درآمد مرزنشینان شده باشد، اما نبود برنامه منعطف برای شهر و منطقه و وجود عوامل و بازیگرانی که به تولید غیررسمی فضا دامن زده‌اند، منجر به ظهور پیامدهایی منفی از جمله اسکان غیررسمی، در کنار نتایج عملکردی مثبت شرایط موجود شده است.	کردستان
عوامل اقتصادی در پیدایش و گسترش اسکان غیررسمی مؤثر بوده است. اسکان غیررسمی کنونی را بیشتر مهاجرانی تشکیل می‌دهند که دارای خاستگاه روستایی و شهری هستند، مهاجرت به‌خاطر عوامل طبیعی و انسانی خاص منطقه انجام گرفته است. اسکان غیررسمی شهر رشت با اسکان غیررسمی کلاسیک جهان و ایران متفاوت است.	گیلان
با توجه به شکاف بین محلات اسکان غیررسمی در مقایسه با سایر محلات شهری برای پایدار کردن محله‌های هدف باید معیارهای پایداری محله‌ای تقویت شوند.	اردبیل
از نظر شهروندان بین شاخص‌های سرزندگی شهری، شاخص روانی- اجتماعی بیشترین اهمیت را دارد. میان شاخص روانی- اجتماعی ساکنان و مؤلفه‌های تفریح و شادی کودکان رابطه معناداری وجود دارد.	آذربایجان شرقی
مهم‌ترین عامل شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی، عامل مهاجرت (پایین بودن درآمد و تأمین مسکن ارزان است). طرح توانمندسازی محله در مسیر دستیابی به اهداف خود تا حال حاضر موفق نبوده و مهم‌ترین علل آن وجود نگرش آمرانه در مراحل تهیه، تصویب و اجرای طرح است که ناقص مهم‌ترین اصول توانمندسازی یعنی مشارکت محوری و نهادسازی و آگاه‌سازی است.	فارس
اسکان غیررسمی در ایران در مقایسه با اسکان غیررسمی در دیگر کشورهای در حال رشد به‌ویژه در زمینه برخورداری از خدمات اساسی دارای شرایط مساعدتری است.	قم

چالش‌های حاشیه‌نشینی به‌ترتیب اهمیت در قالب پنج دسته چالش‌های اجتماعی- فرهنگی، چالش‌های زیستی، چالش‌های اقتصادی، چالش‌های آموزشی- بهداشتی و چالش‌های رفاهی طبقه‌بندی شده‌اند که چالش‌های اجتماعی- فرهنگی به‌عنوان مهم‌ترین چالش حاشیه‌نشینان، قابل‌شناسایی است. اساساً کاستی‌های نظام برنامه‌ریزی فضایی ایران، علت اصلی ایجاد اسکان غیررسمی است. در این ارتباط نقش و تأثیر مدیریت شهری به‌عنوان عاملی راهگشا در این زمینه، کمتر مورد توجه واقع شده است. اولویت‌دهی سیاست ساماندهی در محل با تأکید بر راهبرد توانمندسازی ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی، مهم‌ترین راهکار اجرایی جهت کاهش و تعدیل معضل حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی است.	لرستان
مهاجرت‌های روستا شهری نقشی اساسی در شکل‌گیری و گسترش اسکان غیررسمی داشته‌اند. پایین بودن قیمت زمین و مسکن در این مناطق در کنار ناتوانی مالی ساکنین و مهاجرین روستایی زمینه مناسبی را برای گسترش اسکان غیررسمی فراهم ساخته است. راهبردهای ساماندهی اسکان غیررسمی بایستی در دو سطح ملی- منطقه‌ای و محلی به‌گونه‌ای هماهنگ مورد اهتمام قرار گیرند.	مرکزی
می‌بایست اقدامات توانمندسازی مجدد در راستای بهبود شرایط افراد در مناطق اسکان غیررسمی انجام شود. لازم است زیرساخت‌های کالبدی، تعامل و همبستگی محله‌ای، شرایط گروه‌های سنی و خواست آن‌ها، مدیریت یکپارچه و مشارکت شهروندان به‌صورت جدی در برنامه‌ریزی‌های ارتقا و توانمندسازی لحاظ گردد.	یزد

۵ جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

مرور مطالعات و پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه حاشیه‌نشینی نشان می‌دهد اغلب پژوهشگران بر این باورند حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی در ایران، در پیدایش و سپس گسترش، متأثر از ورود سرمایه‌های نفتی و به‌ویژه رونق‌های نفتی دهه‌های ۱۳۳۰ و ۱۳۴۰ بوده است. یکی از مهم‌ترین بخش‌های مطالعات فراتحلیل، استفاده از نتایج آماری تحقیق-ها و جمع‌بندی نتایج به شکلی جامع و یکپارچه است. بررسی تمام مقالات پژوهشی در حوزه حاشیه‌نشینی که تا سال ۱۴۰۰ در نشریات علمی-پژوهشی چاپ شده بود شمایی کلی از وضعیت محتوایی و روش پژوهش‌های این حوزه را برجسته کرد. در مجموع، نتایج این پژوهش را می‌توان به صورت زیر خلاصه کرد:

محتوای پژوهش‌های انجام‌گرفته به‌لحاظ ماهیت، نشان از غلبه تحقیقات کاربردی در پژوهش‌ها را دارد. به‌طوری‌که در ابتدا بیشتر برای تشریح ابعاد حاشیه‌نشینی رواج بیشتری داشت که زمینه مناسبی را برای انجام پژوهش‌های کاربردی و تلاش برای حل مسائل شهری به وجود آورد. هرچند که این پژوهش‌ها منجر به ارائه الگوها و پیشنهادها مناسب با شرایط شهرها شد، ولی به ارائه نظریه‌های جدیدی در قالب پژوهش‌های بنیادی دست نیافته است.

در بیشتر از پنجاه درصد از مقالات به آزمون پایایی توجه نشده است که می‌توان نتیجه گرفت که قضاوت در مورد اندازه اثر و کیفیت مطالعات صورت‌گرفته با مشکل روبه‌رو است.

آغازگر کار هر محققى سؤالات پژوهشى و فرضيات مطرح شده به دنبال آن است. با بررسى پژوهش‌هاى انجام شده از منظر ساختار تحلیلى نشان می‌دهد که در حدود ۴۸ درصد از تحقیقات، پرسش یا فرضيات پژوهشى به صراحت بیان نشده است.

بررسى توزیع و گستره پژوهش‌ها در کشور و برحسب استان حاکی از آن است که مقالاتی که به صورت موردی انجام شده است بیشترین فراوانی را به ترتیب، تهران، خوزستان، زنجان و هرمزگان دارا هستند.

روش‌های گردآوری اطلاعات با توجه به ماهیت و روش‌های پژوهش نشان می‌دهد که حدود ۴۶ درصد از مقالات از ابزار ترکیبی جهت گردآوری اطلاعات استفاده نموده‌اند. حدود ۲۵ درصد از پژوهش‌ها اطلاعات و داده‌های موردنیاز خود را از طریق ابزارهای اسنادی و کتابخانه‌ای جمع‌آوری کرده‌اند.

نتایج مقالات بیانگر این هستند که همه پژوهش‌ها و مقالات نوعی نظریه‌آزمایی بوده و منجر به نظریه‌سازی نشده است. هرچند که برخی از این مقالات الگوها و پیشنهادهای بسیار خوب و تازه‌ای را ارائه داده‌اند، با توجه به ماهیت پژوهش‌ها نمی‌توان آن‌ها را در رده پژوهش‌های بنیادی و نظریه‌ساز قرار داد.

منابع

- Afsari, Rasoul, Behzadfar, Mustafa, Kheiruddin, Reza (2021), Explaining the process of formation and evolution of spatial security in informal settlements (case study: Iranian cities). *Journal of Urban Planning and Geography Researches*, 9 (1), 265-231. (In Persian).
- Ajza Shokohi, Mohammad, Ghahramani, Sama, Asadi, Mahdieh (2013), Investigating the role of social security support and rehabilitation in empowering the informal settlement of Najaf Abad, Zanjan. *Journal of Geography and Urban Space Development*, 2, 27-48 (In Persian).
- Arbab, P. (2007), marginalization dimensions and aspects. *Housing and Revolution Magazine*, 119, 52-65. (In Persian).
- Arzhengi Mustali Biglou, Hojjat, Mohammadi, Alireza (2019), Choosing the appropriate solution for organizing informal settlements using multi-criteria decision-making methods. *Economic Geography Research Journal*, 1 (1), 63-78. (In Persian).
- Arzhengi Mustali Biglo, Hojjat, Salamati Golboo, Shahram, Mohajeri Naimi, Leila, Jafarkhani, Zahra, Khak Khojeste, Soha (2021), Evaluation of strategies for empowering informal settlements based on the SWOT-ANP model (case study: Golmaghan neighborhood of Ardabil city). *Journal of Geography and Human Relations*, 3 (12), 298-283. (In Persian).
- Asadi, Rohollah (2018), Qualitative meta-analysis of researches conducted on urban diplomacy in Iran. *Journal of Geography and Regional Development*, 17 (4), 315-340 (In Persian).
- Asghari Zamani, Akbar, Vali Khajeh, Shahrokh, Zadvali, Fatemeh (2009), Investigation of housing indicators in informal settlement areas (case study: Tabriz flood district). *Biquarterly Journal of Geographical Thought*, 4 (8), 45-61. (In Persian).
- Barakpour, Nasser (2005), Management of Metropolitan Areas: Review of the Law on the Definitions of the Limits of the City, Village and Town and How They Are Determined - Approved by the Islamic Council of Iran in 2004 and its impact on the expansion of informal settlements in Iranian cities. *Journal of Urban and Rural Management*, 18, 88-95. (In Persian).
- Barzegar Velik Chali, Hossein, Mohammadi, Asghar, Esmaili, Reza (2018), Informal settlement and social harms in the east of Mazandaran. *Social Welfare Scientific-Research Quarterly* 19 (75), 283-319. (In Persian).
- Bazi, Khodarahm, Kiani, Akbar, Zarei, Ayoub (2013), Investigating the relationship between informal housing and spatial differences in increasing the crime rate and social security of Bushehr city. *Journal of Social Welfare*, 12 (44), 257-231. (In Persian).
- Bahmani, Sajad., Hemati, Reza., Moltafet, Hosein., Izadi Jeiran, Asghar (2019) Understanding the formation process of the experience of marginalization based on the data theory of the studied foundation: Malashieh

- and Tal Barmi neighborhoods of Khuzestan. *Quarterly Journal of Social Development*, 14 (2), 158-127. (In Persian).
- Dadashpour, Hashem, Elwandipour, Nina (2015), Spatial justice at urban scale in Iran. meta-study of the theoretical framework of existing scientific articles. *Journal of Fine Arts - Architecture and Urban Planning*, 21 (3), 67-80 (In Persian).
- Daviran, Ismail (2018), Evaluating the quality of urban services in informal settlements using the SERQUAL model (case study: Zanjan city). *Sustainable City Quarterly*, 2 (1), 108-93. (In Persian).
- Daviran, Ismail (2019), Assessing the sustainability of urban contexts with an emphasis on social sustainability (case study: informal settlements in Hamadan city). *Journal of Urban Social Geography*, 7 (1), 47-64. (In Persian).
- Ebrahimzadeh, Isa, Saidi, Mostafa (2013), An analysis of informal settlement and determination of factors' impact coefficient using the path analysis model (case study: Shaterabad, Kermanshah). *Geography and Planning Quarterly*, 16 (41), 1-22. (In Persian).
- Ebrahimzadeh, Isa, Warsi, Hamidreza, Akbari, Mahmoud (2008), the role of rural migrations in informal settlement (case study: Ahvaz metropolis). *Rural Research Quarterly*, 1 (1), 167-191. (In Persian).
- Eskandari Nodeh, Mohammad, Sayyadbidhendi, Leila (2012), Evaluation of the government's policy in organizing informal housing in Bandar Abbas using factor analysis and Likert scoring method. *Geographical Information Quarterly*, 21 (84), 54-35. (In Persian).
- Eskandari, Zahra (2002), Urban poor and theoretical problems. *Journal of Social Welfare*, 6, 149-160. (In Persian).
- Esmailzadeh, Hassan, Kozegar, Lotfali, Alian, Mehdi, Adinehvand, Ali Asghar (2015), Meta-analysis on researches in the field of urban governance in Iran, *Space Planning and Design Journal*, 20 (2), 1-40. (In Persian).
- Habibi, Kyomarth, Ahmadi, Bahman, Rahimi, Arman (2012), The role of occupation security on the physical quality of housing in informal settlements (case study: Islamabad neighborhood 2, Urmia city). *Journal of Urban Structure and Function Studies*, 1 (2), 29-46. (In Persian).
- Habibi, Mitra, Gerami, Nilofar (2017), How to use urban spaces in informal settlements (case study: the eastern wall of Chamran highway in Tehran, between Molla Sadra bridge and Modoriat bridge). *Journal of Urban Planning*, 9 (32), 174-163. (In Persian).
- Habibi, M, & Gerami, N. (2019). How to Use Urban Spaces in Informal Settlements (Case Study: East Walls of Tehran Chamran Highway, between Mulla Sadra Bridge and Management Bridge). *Journal of Urban Research and Planning*, No. 32, pp 163-174. (In Persian).
- Haj Yousefi, Ali (2012). The phenomenon of urban marginalization before the revolution, marginalization and informal settlement. *Collection of*

- essays on marginalization and informal settlement, Tehran: University of Welfare and Rehabilitation Sciences Publications, Volume 1, pp. 182. (In Persian).
- Hakimi, Hadi, Zadvali, Fatemeh, Zadvali Khajeh, Shahrokh (2015), Investigating the relationship between housing quality and psychological capital in informal settlements (case study: Yusef Abad neighborhood, Tabriz). *Urban Planning Geographic Research Journal*, 4 (1), 117-134. (In Persian).
- Hataminejad, Hossein, Heydari, Asghar, Najafi, Esmail, Izadi, Bentolhoda (2019), Monitoring and prioritizing resilience components in informal housing contexts (case study: Sohrabiye neighborhood, Karaj). *Sustainable City Quarterly*, 3 (2), 77-99. (In Persian).
- Hataminejad, Hossein, Mousavi, Mohammad Hossein, Hajian Hosseinabadi, Mohammad, Zarafshan, Mohammad Reza, Yousefi, Vahid (2017), Investigating the causes of the formation of informal settlements (case study: Koi Zainbiye neighborhood of Pakdasht city). *Quarterly Journal of Geography and Environmental Studies*, 25, 73-86. (In Persian).
- Hossein Zadeh, Ali Hossein, Zarei, Reza, Zafari, Masoud (2009), organizing informal settlements with an emphasis on empowerment strategy (case study: informal settlements of Mahshahr city). *Journal of Social Development*, 5 (1-2), 7-36. (In Persian).
- Hosseini, Ali, Rezaei, Pezhman, Momeni, Ali (2019), analysis of the effects of informal settlement on the sustainability of urban neighborhoods (case study of Yazd airport neighborhood). *Journal of Geographical Explorations of Desert Regions*, 8 (1), 81-111. (In Persian).
- Hosseini, Hadi, Chini Chian, Morteza (2013), an analysis of the characteristics of informal housing in Arak city; The neighborhoods of Bagh Khalj and Shahrak Ali Ibn Abi Talib (a.s.). *Journal of Urban Planning and Research*, 2 (5), 57-82. (In Persian).
- Imani Jajermi, Hossein (2002), the fringe residents of the shrine, a look at the problem of informal settlement in Mashhad. *Journal of Urban and Rural Management*, 10, 44-51. (In Persian).
- Javaheripour, Mehrdad (2002), social problems/urban poverty and its Asian challenge. *Journal of Social Welfare*, 6, 125-148. (In Persian).
- Khakpour, Baratali, Biranvand, Maryam, Rostam Gorani, Ebrahim, Sorkh Kamal, Kobra (2013), Informal settlement, urban anomalies and its adjustment solutions (case example: Toheed Bandar Abbas settlement). *Journal of Geographical Space*, Volume 11, Number 34, pp. 181-156. (In Persian).
- Khan Mohammadi, Esmat, Sarwar, Rahim, Estelaji, Alireza (2019), Prospecting of informal settlement developments in the southern part of Tehran metropolitan area. *New Perspectives in Human Geography Quarterly*, Year 12, Number 3, pp. 149-170. (In Persian).
- Khezari, Farzin (2011), empowerment in informal settlements (Zahedan experience). *Haft Shahr Architecture*

- and Architecture Journal, Volume 1, Number 88, pp. 63-54. (In Persian).
- Khorasani Moghadam, Saba, Mozafar, Farhang, Hosseini, Bagher (2017), social capital indicators affecting the satisfaction of residents of informal settlements (case study: North Farahzad neighborhood, Tehran). Journal of Social Capital Management, Volume 5, Number 2, pp. 261-233. (In Persian).
- Mahabir, R., Crooks, A., Croitoru, A. and Agouris, P., (2016). The study of slums as social and physical constructs: challenges and emerging research opportunities. Regional Studies, Regional Science, 3(1), pp.399-419.
- Najafi Kani, Ali Akbar, Hamidi Firouzjaei, Khadijah (1400). An analysis of bottlenecks and physical development strategies of informal settlements. Case example: the marginal and peripheral neighborhoods of Babol. Journal of Geographical Survey of Space, Volume 11, Number 39, pp 217-238
- Niva, V., Taka, M., & Varis, O. (2019). Rural-Urban Migration and the Growth of Informal Settlements: A Socio-Ecological System Conceptualization with Insights Through a "Water Lens". Sustainability, 11(12), 3487.
- Oskoi Aras, Ali., Hakimi, Hadi (2021). Measurement of indicators of urban life in informal settlements (Case study: Seylab Ghoshkhana, Tabriz). Journal of Urban Planning Geography Research, 9 (1),143-163. (In Persian).
- Park, R.E. (1928) Human Migration and the Marginal Man. American Journal of Sociology, 881-893.
- Piran, Parviz (2011) Again about informal settlement, Shirabad Zahedan, Haft Shahr Quarterly, 1 (9, 10), 7-24. (In Persian).
- Pourahmad, Ahmed, Farhadi, Ebrahim, Ghorbani, Ramin, Sajjoudi, Maryam, Abdullah Hossein, Shahvan (2019), Meta-analysis on urban resilience researches in Iran's geographical scientific research journals. Quarterly Journal of Perspectives of Urban and Rural Studies, 1 (2), 1-19. (In Persian).
- Potter, Robert, Evans, Sally Lloyd (2004), Cities in the Developing World. Translated by Kiyomarth Iran Dost; Mehdi Dehghan Manshadi and Mitra Ahmadi.
- Rezai, Mohamadreza., Kamandari, Mohsen (2014) Investigation and analysis of the causes of the formation of marginalization in Kerman city, the sample studied by Mahalat Sidi and Imam Hossein, Journal of Spatial Planning, Geography 4 (4) 179-196. (In Persian).
- Sarwar, Hoshang, Aminzadeh, Siamak (2018) Explaining the causes of the formation of informal settlements and providing optimal solutions to organize them (case study: Aliabad Bukan neighborhood). Journal of Geography and Human Relations, number 7, page 42-17. (In Persian).
- Shafia, Saeed, Shafia, Mohammad Ali, Kazemian, Gholanreza (2019), Meta-analysis of methods and results of urban life quality research in Iran, Journal of Applied Sociology, 24 (2), 21-40. (In Persian).
- Shoja, Saeed, Pourjafar, Mohammadreza, Tabibian, Manouchehr (2018),

- meta-analysis of the relationship between city form and energy: a review of approaches, methods, scales and variables. *Journal of Urban Science*, 3 (1), 85-107 (In Persian).
- sohrabzadeh, Mehran., Rezvani, Zohreh. (2021) Metacomposition of research articles on factors affecting the formation of marginalization and its consequences in the period of 2009-2019. (In Persian).
- Speak, Z, Tipple. G. (2016) Perception, Persecution and Pity: The Limitations of interventions for homelessness in developing countries. *International Journal of Urban and Regional Research*. Oxford. Blackwell Publishing-172-188.
- WHO. (1999). People Living in Informal Settlements Environmental Health Indicators: from Work & Methodologies. Annual report.
- Zahed zahedani, Saeed (2021) Marginalization in Iran and its roots. *Journal of Islamic studies of social harms*, 3 (2), 113 - 140. (In Persian).